
Автор зі щирою любов'ю присвячує
цей літературний експеримент
з історії рідного краю своїм землякам,
надто з давнього і почесного міста Праги.

Ліни, грудень 1864 р.

ПЕРЕДМОВА

У дитинстві я часто натрапляв на сліди роду, що жив на півдні Богемії і живе далі в народних спогадах та оповідках. Юнаком я став вивчати ті сліди і провів багато днів у руїнах його родового замку. Потім я вдавався до різних дитячих спроб написати художню розповідь про цей рід. Згодом після численних перерв і повернень до праці склалося щось поважне і дійшло недавно до завершення, проте через мою хворобу це завершення знову довелося відкласти на довгий час. Тоді друзі порадили мені опублікувати спершу початок твору, що тепер у вас перед очима. Про успішність цієї спроби, прошу, судіть поблажливо. Нехай історики, якщо дехто з них ушанує своїм переглядом наступні сторінки, не знайдуть у них багато неправдивого, а митці не знайдуть багато нехудожнього, і нехай, якщо Господь позбавить мене хвороби й дасть мені нову силу, наступні томи вийдуть кращими за цей перший.

*Ліни, грудень 1864 р.
Адальберт Штіфтер*

1. СПІВ, ДЗВІНКИЙ І ЧИСТИЙ,
НАЧЕ СПІВ ЖАЙВОРОНКА

У верхній течії Дунаю стоїть місто Пассау. Річка тільки-но вийшла зі Швабії та Баварії, і до цього міста доходить один із південних виступів баварсько-богемського лісу. Цей виступ — гостра і прямовисна скеля. Єпископи Пассау збудували на ній укріплений замок Оберхаус, щоб при нагоді мати змогу оборонятися від своїх підданих. На схід від Оберхаусу височіє ще один кам'янистий горб, на якому стоїть будиночок, що колись належав черниціям, тож його називають Черничим маєтком. Між цими двома горами пролягає ущелина, по якій тече річка, що, як дивитися згори, чорна, мов чорнило. Це Ільц, він тече з богемсько-баварського лісу, що всюди посилає до Дунаю бурі та чорні річки, і тут поєднується з Дунаєм, на чималій відстані оздоблюючи його північний берег темною каймою. Оберхаус і Черничий маєток поглядають згори на місто Пассау, що лежить на південь по той бік Дунаю на широкій височині. Далі за містом є ще одна річка, що тече з далекого південного високогір'я. Це Інн, він теж тут впадає в Дунай і також формує вздовж його південного берега кайму, але вже світло-зелену. Покріплений цими двома допливами, Дунай тече потім далі на південний схід і має на своїх берегах, здебільшого на північному, високі, вкриті лісом гори: виступи богемського лісу, які спускаються аж до води. На північ від щойно описаної місцевості земля піднімається, наче окремими сходишками, вгору назустріч лісові, що дістав назву богемсько-баварського.

Той край рясніє гірськими схилами, довгими хребтами, численними глибокими улоговинами та круглястими долинами, і хоча тепер його здебільшого вкривають луки, поля й людські оселі, він належить усе-таки до того величезного лісу, який, напевне, багато років тому ріс на кожному клаптику землі. Але що вище вгору, то щедріше прикрашають той край дерева та ліси, то рясніше його омивають чисті струмки з гранітними бережками, то частіше його овіває чисте й прохолодне повітря, аж поки на горах Арбер, Лузни, Унчин, Плехи і Драйзесель (горі Трьох Сідал) ліс здіймається найвище і стає найгустішим, а в багатьох місцях просто-таки непрохідним. Цей ще й досі великий ліс у низинах переважно буковий, вище починається царство ялиць і всієї родини хвойних, і, нарешті, на гірських гребенях часто росте гірська сосна і трапляється криволісся, але не через велику висоту, а внаслідок холодних вітрів, які панують там залюбки й вільно. З гострих залісених гірських гребенів можна побачити долину Влтави, що змійється, інколи поміж болотистих земель, вільних від лісу, і тече в далекі краї. Ліс постає перед річкою густими широкими хвилями, нерідко бере її у свій затінок, а потім знову дає їй змогу текти далі серед лук і пасовиськ. Отакими численними хвилями ліс тягнеться на північний схід у глиб Богемії, аж поки через багато годин, які довелося б іти пішки, своєю останньою хвилею, яка має назву Бланско, виходить на рівнину, де стоїть місто Будейовіце. Якщо в улоговинах і округлих долинах ліс ще дає притулок численним лукам, ланам і селам, то посередині неприборкані лісові хащі тягнуться від гори Плехи на схід через гори Смрчина (Хохфіхт), Красні Планини і Градки, і в ньому немає ані галявин, ані людських осель. Річка Влтава теж тече на схід, і то тільки по Богемському краю. Її течія в долині великого лісу дуже повільна. Нижче від Єзуїтського лісу вона натрапляє на гору Луч, що стоять на лівому березі. Далі Влтава зустрічається зі скелею Чортового муру, і її течія коло нього бурхлива й несамовита. Нижче річка знову

обминає гарні лісисті пагорби і ще якийсь час тече на схід. Потім змінює напрям, повертає на північ і покидає Лісовий край. Її течія там жвавіша і швидша, ніж у болотистих лісових долинах на високогір'ї. Річка натрапляє ще на кілька твердих скель і лісистих пагорбів, які, звиваючись, змушена обминати, а також на кілька видовжених схилів, уздовж яких змушена текти прямо, аж поки гори стають дедалі нижчі й вона легко обминає їх, а потім, подолавши багато миль, виходить, як і Бланско, на рівнину, де стоїть Будейовіце. Найважливіші населені пункти, які Влтава й нині проминає вздовж своєї течії, — села Горні Плана і Фримбурк, абатство Вишші Брод і містечка Рожмберк і Крумлов.

За доби, коли в Німеччині владарював Конрад III, перший із роду Гогенштауфенів, у Баварії правив Генріх Гордий, маркграфом австрійським був Леопольд Шедрий, а на княжому престолі в Богемії сидів Собеслав I, — ідеться про 1138 рік, — ущелиною між горою, де стоїть Оберхаус, і горою Черничого маєтку (тоді на тих горах буяла дика рослинність) від Дунаю до північних пагорбів верхи на сивому коні, чия масть видавалася майже такою, як свіжо розламаний шматок заліза, їхав один чоловік, власне, ще юнак. Ріденька порість, радше жовта, ніж каштанова, прикрашала його верхню губу і обрамляла підборіддя. Щоки були майже малинові, очі сині. Про волосся на голові годі було щось сказати, бо його цілковито прикривав шкіряний шолом, що був немов чашею з дуже міцного і грубого матеріалу, тож навіть досить сильний удар мечем навряд чи пробив би його, і шолом так сидів на голові, що ховав усередині все волосся, а від вух на спину тягнулась запона, тож навіть удар по шиї, здається, не завдав би вершникові шкоди. Але це подовження шолома не вільно звисало на плечі, а лежало грубим шаром і ховалося під куртку, що, пошита з такої самої шкіри, тісно облягала весь тулуб. Під пахвами були прорізи, щоб можна було підняти руку високо вгору і глянути в разі потреби на спідній полотняний одяг. Певне, з такої самої шкіри були й штани верхівця. Вся та шкіра

попервах була тьмяно-жовта, і, хоча годі було недобачити, що її дуже ретельно доглядали та чистили, слід усе-таки визнати, що вона була не нова й на ній видніли сліди від негоди й зітертих плям. На поясі у вершника висів меч. Якийсь плащ або полотняна, а то й вовняна свита була скручена і пристебнута до сідла, тож важко було здогадатися, що то за річ і навіщо вона. Тільки колір здавався сірим. Вершник не мав пір'їн на голові і ніде ніяких знаків на собі. Руки були без рукавичок, права звисала, а ліва тримала вузду. Кінь мав більші копита й міцніші ноги, ніж у звичайних бойових та верхових коней. Вершник, вибираючись з ущелини, не поглядав ані праворуч, ані ліворуч і не озирався на місто. Була рання година дня наприкінці літа, що вже наближалось до осені. День був безхмарний, і сонце припікало. Кінь ішов уздовж ущелини повільною ступою. Вийшовши з неї, пішов швидше, але й далі ступою. Піднімався довгим схилом на гору, потім ступав по пласкій вершині, далі з гори, знову схилом угору, другим схилом униз, у ліс, із лісу, аж поки настав уже майже полудень. Тієї пори вершник доїхав до кількох рубаних хат, що мали назву Гауценберг. Хати безладно розкинулись на горбистій місцевості. Там уже було холодніше, ніж на Дунаї, бо, якщо в Пассау росло багато плодкових дерев, тут здійсмався вгору одинцем тільки дика черешня, а її не раз зламане гілля свідчило, що взимку повз неї промчало багато несамовитих бур. Натомість навколо черешні дуже гарним кружечком скупчились горобини, що росли й коло багатьох хат і поєднували зелень свого листя і вже народжувану червінь ягід із сірою барвою покрівель. Заїзд був кам'яним будинком, коло нього теж росла горобина, а сам він мав плаский дах із великих гранітних плит із широкою стріхою. Крокви виступали далеко вперед, були пофарбовані в червоний колір і прикрашені різьбленням. У стіні, що виходила на вулицю, були двері з червоними одвірками. Вони вели до шинку. Неподалік від дверей були ворота, що вели на подвір'я. На вулиці стояло чимало кам'яних столів. Далі вглиб стояли вкопані в землю конов'язі. Ще далі від тих

стовпів стояло кілька відкритих стаєнь, щоб коні мали дах над головою. Позаду стаєнь виднів ліс.

Вершник, доїхавши до хат, повернув на вузьеньку стежку до заїзду, там став і спішився. Підвів коня до конов'язі, дістав вудила з пасці, дістав недоуздок із сидельної сумки і прив'язав ним коня до конов'язі. Потім дужою чоловічою рукою взяв із сідла вовняну ганчірку і протер обидва боки та інші частини коня. Впоравшись і струсивши ганчірку, ще провів голою долонею по животу й по спині тварини, що дивилася на нього. Потім накрив коня плащем. Коли він розклав той плащ, стало видно, що то дуже простий і невигадливий шматок грубої вовняної тканини сірої барви. Коню він не дав ні паші, ні води, а покинув його й пішов до одного з кам'яних столів, за яким нікого не було, й сів.

На лаві перед заїздом сидів чоловік, вбраний від шиї до підшов в однакову грубу буру тканину, яка тісно облягала його струнку постать. На плечах він мав дуже коротку сіру свиту, пошиту зі ще грубшого полотна, ніж решта одягу. На ногах були важкі черевики. Більше він не мав на своєму тілі нічого. Голова була непокрита, а на ній буяло таке густе й кучеряве чорне волосся, що здавалося, ніби кожне окреме пасмо скрутилося в кільце. Навколо підборіддя, на верхній губі й на обох половинках обличчя видніло таке саме коротеньке волосся, але, здається, ще кучерявіше. З тієї чорноти визирало червоне молоде обличчя з дуже великими чорними очима. Чоловік обв'язував міцним залізним дротом, сплітаючи його руками, наче ґрати, тріснутий череп'яний горщик. Вершник сів обличчям до того чоловіка.

Збоку від вершника, десь за десять кроків від нього, за дерев'яним столом сиділи ще двоє чоловіків. Вони мали на собі дуже брудні шкіряні жилети. А широка стільниця не давала змоги побачити, в чому вони вбрані нижче. Їхні шкіряні шапки лежали на столі. Один мав темно-руде волосся і руду бороду, другий був чорнявий, але в тій чорноті проступало вже багато сивини. Рудобородий мав років тридцять,

сивобородий — років п'ятдесят. Обличчя в обох були дуже засмагли. Перед чоловіками на столі стояв великий череп'яний кухоль із синіми намальованими квітами. До лави коло столу був прихилений арбалет, а на лаві лежала палиця з залізним вістря, яку можна було б назвати і списом. На вулиці вже не було інших гостей, крім мандрівного крамаря за найдальшим і найменшим столом, що поставив свого возика з товарами, певне, з череп'яним посудом, коло себе.

А чи був хто в самому шинку, годі було побачити.

Тільки кури господаря походжали на сонечку і вряди-годи дзьобали зеренце з розсипаного конячого фуражу.

Коли вершник сів за стіл, з дверей із червоними одвірками до нього вийшов господар у куртці з оленячої шкіри, темних штанах і плескатій шапці. Підійшов до столу, де сидів юний вершник, і запитав:

— Чи потрібне вам щось, що може дати наш дім?

— Гарзд, якщо ви до моїх послуг, — відповів вершник, — то дуже небагато. Подайте мені шматок м'яса, хліб і трохи пива. А коли я поїм, пришліть слугу, щоб я сказав йому, що потрібне для мого коня.

— Я й сам догляну вашого коня, — запропонував господар.

— Для мене було б краще, якби ви вчинили саме так, як я просив, — заперечив вершник.

— Добре й так, — кивнув господар і пішов.

З заїзду одразу вийшла червонощока дівчина з двома руськими косами, що звисали з потилиці на червоний нагрудник і чорну вовняну спідницю. Дівчина постелила чисту скатертину на нерівну стільницю й поклала зверху мисочку, ніж і виделку. Потім принесла в сірому кухлі теж із намальованими синіми квітами пиво і нарешті шматок смаженої телятини і буханець хліба. Вершник розрізав м'ясо і хліб, з'їв їх і запив пивом. Коли він допив, прийшов господар і хотів знову наповнити кухоль, але вершник поклав руку на вінця й проказав:

— Досить, я вже вгамував свою спрагу. Пришліть тепер слугу, щоб мій кінь був доглянутий.

За сусіднім столом рудобородий простяг господареві кухоль із синіми квітами, щоб той знову наповнив його. Господар пішов із кухлем у дім.

Коли до столу вершника підійшов слуга й запитав про його бажання, вершник відповів:

— Накажи служниці, щоб вона водою, соломою і піском почистила трохи конячий жолоб.

Слуга дивився на вершника так, ніби не збагнув, чого той хоче, тому вершник пояснив:

— Я повинен тримати свого коня в чистоті, і тому помийте мені жолоб.

Слуга послав служницю, що принесла воду в коновці, потім солону та пісок і помила один із дерев'яних жолобів, які стояли перед заїздом замість ясел. Вершник підвівся з-за столу, придивлявся до її роботи і підказував їй. Коли служниця помила, той жолоб поставили перед його конем. Потім вершник сам узяв у руки плаский і видовжений заокруглений кошик, у якому слуга приніс вівса, струснув зерно і насипав частину, вимірявши долонями, коневі в жолоб. Коли кінь скуштував і став їсти, вершник знову пішов до столу, сів і дивився просто себе.

Коли минув певний час, вершник знову підвівся й пішов до свого коня. Ще раз насипав йому зерна і цього разу дав ще й сіна, яке приніс слуга. Потім стояв коло коня.

До вершника пішов один із двох чоловіків, які сиділи недалеко від нього. То був старший, уже з сивиною. Підступивши досить близько, заговорив до молодика:

— Оце гарний кінь, дужий і, певне, і мчить дуже прудко.

— Кінь добрий, і мені його прудкості вистачає, — відказав молодий вершник.

А старший чоловік за мить озвався знову:

— Ви тут не гнівайтесь на людей, якщо вони не тямлять, як ставитись до вас: адже вони не вчені. Сюди дуже рідко навідуються пристойні вершники, бо це аж ніяк не шлях для війська, тут немає сіл та містечок, які б торгували між собою

всякою всячиною, а тутешні пагорби та ущелини не дають змоги воювати. Господар тут звичайний селяк, а далі йдуть самі ліси, де й люди не живуть. Але ви, звісно, приїхали не туди й не поїдете туди.

— Я задоволений харчем, який мені подали в цьому домі, — відповів вершник, — і овес добрий для мого коня, і сіно.

— Авжеж, — погодився чоловік, — але тут не вміють поштиво ставитись до шляхетних людей.

— Я не шляхетний, — мовив вершник.

— Тепер у цій війні багато може статися, — не вгавав чоловік. — Можуть їздити посланці та воїни і обирати шляхи й стежки, про які ніхто ніколи й не думав.

— Мені тільки селяни траплялися по дорозі, — заперечив вершник.

— Тоді ви, мабуть, приїхали з Пассау, — виснував чоловік.

— Коло цього заїзду сходиться багато доріг, — стенив плечима вершник.

— Це правда, — погодився чоловік. — Є лихі люди, які можуть підстергти якогось посланця, щоб отримати винагороду. Є герцог Генріх, шляхетний, багатий і могутній чоловік, зять нашого покійного імператора, — нехай Господь навіки благословить імператора, — цей герцог має клейноди і не віддасть їх. Потім є король Конрад, ясновельможний володар із дому Штауфенів. Ще є святий володар, архієпископ Трірський, крім того, австрійський маркграф Леопольд, молодий володар. Він єдиноутробний брат нового короля і буде триматися коло нього. Князь Собеслав у Богемії вже старший літами і має досвід.

— Я ще не бачив жодного з цих володарів, — відповів вершник.

— Авжеж, ви ще молоді, — казав чоловік, — і ще знайдете своє щастя у світі. Вам дістануться ласки та почесті. А я вже старий і тому не можу нічого, крім молитися за високі голови. Бажаю вам, молодий пане, щоб ви справді мали багато щастя і не втратили його.

— Що ж, ви мені бажаєте добра, тому і я коли-небудь зроблю вам послугу, якщо вона буде потрібна вам, — мовив вершник.

— Добра, тільки щирого добра, — підтвердив чоловік і повернувся до свого товариша за столом.

Та тільки-но той чоловік пішов від вершника, перед ним з'явився ще один. Кучерявий молодик став трохи поодаль і прикипів своїми чорними очима до коня. Мабуть, уже скріпив свій глечик.

Вершник, що згортав до купи рештки зерна в жолобі, глянув на кучерявого й мовив:

— Ти теж милуєшся моїм конем?

Кучерявий підійшов ближче й відповів:

— Милуюся, відколи ви приїхали сюди. А той чоловік теж був у захваті від нього? Певне, що так.

— Ти вмієш їздити верхи? — запитав його молодик.

— Так, умію, — відповів кучерявий, — і не потребую ані стремен, ані острог, ані сідла. Я їджу верхи босоніж, керую коліньми, п'ятками й кулаками.

— Мабуть, гарна їзда, — протягнув молодик.

— Авжеж добра, і коні не скидають мене, навіть коли хвицаються, кусаються, стають дибки і підсакають.

— А ти маєш коня? — запитав вершник.

— Сам я не маю коня і ніколи не мав його, але їджу на конях інших людей.

— І ті люди дозволяють тобі їздити на своїх конях? — запитав молодик.

— Так, щоб привести їх із пасовиська й повести купатися, — відповів кучерявий. — А є ще коні на громадському вигоні, вони там викачуються або пасуться.

— І добрі ті коні? — запитав вершник.

— Так, добрі, — відповів кучерявий, — але є різниця, одні дужчі, інші слабші, але такого гарного і гладенького, як у вас, немає. Я б хотів коли-небудь посидіти на такому коні, в сідлі і вставити ноги в ці залізні петлі.

— Для цього треба мати вправність, — сказав вершник.

— Той, хто плаває, знімає воронячі гнізда, переходить струмки по стовбурах і ловить бугая, зможе і в такому сидді всидіти.

— Атож, сидіти легко, — кивнув головою вершник, — але ж треба вести коня, щоб він був розумний і слухався вершника.

— Та я швидко навчився б, — запевнив кучерявий. — А передусім дбав би про свого коня так, як ви.

— Це добре, — похвалив вершник.

— Ви накрили його плащем, щоб він не застудився після швидкої їзди? — запитав кучерявий.

— Бачиш, ти нічого не тямиш у догляді коней, — пояснив вершник, — бо після швидкої їзди не можна, щоб кінь, навіть укритий плащем, стояв на місці, слід водити його по колу, спершу швидше, потім повільніше, щоб він потихеньку остигав і був готовий їсти і пити.

— Тоді чому ви одразу поставили свого коня? — запитав кучерявий.

— Бо я аж ніяк не їхав швидко, — відповів вершник.

— Їхали нешвидко? — перепитав кучерявий і пильніше глянув на вершника.

— Коли швидкість не потрібна, — пояснив вершник, — я пускаю коня ступою. А він віддячує мені, коли я потребую сили і швидкості.

— Дуже добре, — кивнув головою кучерявий. — Я б доводив коневі свою вірність, щоб і він був вірний мені і йшов за мною.

— Отак було б чудово, — похвалив вершник.

— Оскільки я знаю стежки в лісі і знаю, як звуть у лісі людей та їхніх собак, то знав би, й чого хоче кінь.

— Можливо, — стенив плечима вершник.

— Та я ніколи не матиму коня, — скрушно похитав головою кучерявий.

— Це ж чому? — запитав вершник.

— Бо ніколи не матиму так багато пфенігів, щоб купити його.

— Ага, — кивнув головою вершник.

— Навіть якби я був у лісі першим слугою, я б не мав змоги купити такого лицарського коня, як ваш. Із лицарським конем я б чимало зробив.

— Так, але ж ти ніколи не матимеш його, — сказав вершник.

— А якби на війні коло нашого війська я взяв піку, пішов до ворога, викрав коня і приїхав би на ньому верхи назад, той кінь належав би мені?

— То була б здобич, — пояснив вершник.

— А він би належав мені? — знову запитав кучерявий.

— Якщо ти будеш не просто супутником чи випадковим подорожнім, а таки залученим до війська і здобудеш коня не під час загальної битви або нападу, а сам підеш до ворога і сам приведеш коня, його, звичайно, лишать тобі, — відповів вершник.

— Тож я так і вчиню, — запевнив кучерявий.

— Авжеж, мій друже! — всміхнувся вершник.

Кінь тим часом уже почав байдужіти до своєї поживи і дедалі частіше поглядав навколо. Вершник наказав принести йому води, кінь попив, а потім він знову докинув йому в жолоб трохи вівса. Поки кінь жував, вершник стояв поряд. Кучерявий теж стояв і придивлявся. Коли кінь поїв і ще раз попив води, вершник витер йому губи і забрав жолоб. Потім молодик пішов до столу і звелів гукнути господаря. Коли той з'явився, запитав:

— Що я винен вам?

— За харчі сімнадцять пфенігів, а за миття жолоба ще три пфеніги, — відповів господар.

Вершник розпустив трохи на грудях куртку і дістав звідти калитку. Відрахував гроші, віддав їх, затягнув шнур і знову заховав калитку в куртку. Потім пішов до коня, загнудав його, згорнув плащ, провів коня трохи в бік вулиці й сів верхи.

Кучерявий, що пішов разом із ним, до всього придивлявся. Вершник, уже на коні, повернув праворуч, підїхав до господаря й проказав:

— Дякую вам, любий пане, за гостинність, і нехай Господь береже і вас, і все, що є у вас.

— Дякую вам, — відповів господар, — і бажаю вам того самого, щасливої дороги!

Вершник повільно поїхав по вулиці, лишивши позаду кучерявого і людей, які дивилися йому вслід. Він поїхав у північно-східному напрямі. Знову їхав на гору, з гори, з лісу, в ліс, місцевість ставала дедалі глухіша, зрештою всюди навколо був тільки ліс. На стежці траплялось переплутане коріння і гранітні камені, і кінь обережно переставляв копита.

Коли звечоріло, вершник їхав по гребеню довгої гори, видовженої з заходу на схід. Цей гребінь, укритий густим лісом, спускався у вузьку долину, внизу видніла смужка води. По той бік струмка знову тягнувся вгору ще вищий і густіший ліс, а на узліссі зіпнулася вгору кам'яна брила. Вершник зупинився на мить і оглянув брилу.

Потім став спускатися лісом униз. Їхав попід гіллям дерев, які обступали його, і не раз був змушений нагинатися, щоб не вдаритись об низьку гілляку. Трохи згодом доїхав до червоного хреста. Постояв коло хреста, проказав коротку молитву і знову поїхав далі. Коли геть споночіло, спішився, взяв коня за вузду, пішов уперед і вів його за собою. Від хреста він був проїхав короткий, але дуже крутий схил до струмка. Коло струмка поширювався запах багаття, вершник вийшов на відкрите місце, де з багатьох темних горбків злітали вгору вогненні омахи, освітлюючи нічні ялиці, звідти ж піднімався над лісом і легенький дим. Збоку від тих горбків стояло чимало хатин, осяяних вогниками. Вершник підвів коня до однієї хатини. Коли він дійшов туди, двері відчинилися, і з них вишли чоловік, жінка і двоє дітей.

— Ви тут, — мовив чоловік, — а ми вже й не сподівалися вас!

— Вітаю тебе, Матиасе! — відповів вершник. — Від Пассау я ніяк не міг доїхати швидше.

— Тож заводьте сюди свого коня, — запросив чоловік і відчинив ворота неподалік від дверей.

— Маргарито, запали мені скіпку, — попросив він.

Жінка зайшла в хатину і вийшла звідти з запаленою буковою скіпкою. Зайшла зі скіпкою у ворота, вершник із конем увійшов за нею, а позаду нього йшов чоловік із дітьми. Всі зайшли до хліва. В одному кутку тісно стояли прив'язані одна коло одної дві корови, тож було вільне місце для коня. Його прив'язали, і вершник із чоловіком зняли вузду і сідло. Власник прикрив плащем спину коня. Діти придивлялися. Потім усі вузьенькими дверима зайшли з хліва до кімнати. В кімнаті стояв високий стовп із багатьма залізними кільцями. В двох кільцях стриміли запалені букові скіпки. Жінка вставила свою скіпку в третє кільце. Вершник сів на дерев'яний стілець. Жінка накрила скатертиною ялиновий стіл, а потім поставила на стіл миску з супом. Їли суп усі: вершник, господар, жінка і діти. Потім господар сказав:

— Я подбаю про вашого коня, бо ви, може, втомлені.

— Подбаємо разом, — поправив його вершник.

Чоловік узяв скіпку й пішов у хлів, вершник — услід за ним. У хліву вершник дав коню вже наготовану пашу. Потім обидва повернулись до кімнати. Але ходили до хліва і назад ще не раз, аж поки як слід подбали про коня, і тоді господар проказав:

— А тепер ми підемо спочивати, доброго й вам спочинку.

— Вам теж, — побажав вершник.

Жінка повела дітей у бічну комірчину, а чоловік пішов за дружиною і дітьми.

Вершник відстебнув меч, зняв шолом із голови, загасив скіпки, ліг одягнений на ліжку, що стояло в кутку кімнати, поклав коло себе меч і приготувався спати.

Коли наступного дня над лісом зійшло сонце, вершник із шоломом на голові і мечем на поясі вже стояв перед хатиною.

Коло неї, як і коло інших хатин, було трохи поля і лука. Чорні горбки, що були вогнищами для випалювання вугілля, горіли і диміли, як і вчора.

З хатини вийшла жінка з дітьми, які сьогодні були вбрані охайніше, і запросила:

— Ходіть снідати, любий пане.

Вершник зайшов до кімнати, і всі разом поїли з миски, повної теплого молока з житнім хлібом.

Поснідавши, вершник пішов до хліва й погодував коня. Впоравшись, мовив:

— Сьогодні неділя, тож кінь нехай спочиває! Я піду нагору в ліс і до скелі Трьох Сідал. Я бачив її вчора з краю широкої гори. Пополудні я повернуся. А ти, Матіасе, подбай опівдні про коня, ти вже знаєш як.

— Я дбатиму про нього, як і про того молочно-білого коня в Плані, якого ви мали.

— Але для завдання, яке тепер стоїть переді мною, той білий кінь був би заслабкий, — мовив вершник.

— То візьміть принаймні шматок хліба з собою, — озвалася дружина.

Вершник узяв поданий шматок хліба й заховав у куртку. Потім пішов до струмка, що біг поблизу від хатини. Мешканці хатини провели його аж до води.

— Як гарно тече Міхель коло вашої хатини! — в захваті мовив вершник.

— Еге ж, — кивнув головою чоловік, — але інколи, хоч і не часто, просто в хатину.

— Ну, бувай здоровий, Матіасе, і ви, пані, теж із вашими дітьми, — побажав вершник.

— Бувайте здорові, молодий пане! — відказав чоловік.

— Не перегрійтесь і здорові повертайтеся! — вклонилася жінка.

— Та скоро й повернуся, — кинув вершник. Перейшов струмок по дерев'яній кладці, а господарі хатини вернулися додому.

По той бік струмка вершник пішов лісом угору. Небо було синім-синім, а в повітрі лунали калатала корів і часті крики якогось птаха. Вершник інколи збочував зі стежки й виходив на лісові галявини.

На одній такій галявині, де росла невисока трава й маленькі білі квіточки, а скраю височіли старезні клени, коло них лежала величезна кам'яна брила, майже така завбільшки, як хата, — здавалося, ніби її поклали там людські руки, — а зверху на ній росла напрочуд висока ялиця. Вершник став навколішки перед ялицею й помолився. Після молитви підвівся й пішов краєм галявини далі. Знову підійшов до кленів, поміж яких теж лежали камені, але маленькі, їх ніби поклали, щоб сидіти на них. Вершник спробував сісти, і на всіх каменях можна було більш-менш зручно вмотитись. Зрештою підвівшись, щоб іти далі, він раптом почув голоси. То був спів, дзвінкий і чистий, наче спів жайворонка. Але голоси були не пташині, а людські, дівочі. Вони співали оту пісню без слів, у якій у лісах та горах серце виражає себе різноманітними змінами голосу, його спадами та злетами, мінливістю і сталістю. Голосів було два, вони то звучали в унісон, то немов перепліталися. Голоси видзвонювали, злітали, спадали, неслися, розлучалися, глузували, сердились і раділи. В них звучали насолода і радість. Спів, здавалося, наближався. Нараз з-під ялиць вийшли дві постаті й зупинилися на краю тієї самої галявини, де стояв вершник, і то недалеко від нього. Вони обіймали одна одну за шию, а дві руки в них були вільні. То було двоє юних дівчат із непокритими головами, в кожній звисали дві коси. На руках у них видніло біле полотно рукавів, а від червоних нагрудників спадали вниз чорні спідниці з численними складками. Одна дівчина мала на голові густо натикані дикі червоні троянди. Друга була без прикрас. Вийшовши на галявину й побачивши чоловіка, дівчата замовкли. Зупинились і дивилися на нього, а він теж стояв і приглядався на них. Потім став повільно підступати до дівчат. Дівчина без троянд одразу зайшла назад у ліс, друга стояла й далі. Вершник підступив до неї й запитав:

- Чому ти тут стоїш зі своїми трояндами?
— Стою, бо це мій рідний край, — відповіла дівчина. — Ти от запитуєш, а для тебе це теж рідний край чи ти звідкись прийшов?
- Я тут зайшлий, — відповів вершник.
— Тож як ти можеш запитувати? — здивувалася дівчина.
— Бо хотілося б знати, — відповів вершник.
— А якби мені хотілося знати, чого ти хочеш? — запитала дівчина.
— Можливо, я б відповів тобі, — мовив вершник.
— А я б, можливо, сказала, чому я стою тут із трояндами.
— Тож чого ти стоїш? — запитав вершник.
— А ти спершу скажи, чого ти хочеш, — не здавалася дівчина.
— Немає причин, щоб я промовчав, — стеноу плечима вершник. — Я шукаю своє щастя.
— Своє щастя? Ти загубив його? — поцікавилася дівчина. — Чи ти шукаєш іншого щастя, ніж те, яке мають удома?
— Так, — підтвердив вершник, — я йду шукати великої долі, яка личить справжньому чоловікові.
— А ти вже знаєш цю долю і знаєш, де вона? — запитала дівчина.
— Ні, — заперечив вершник, — не годилося б, якби людина знала наперед, де її щастя, і мала тільки піти, щоб підібрати його. Спершу я сам скую собі долю.
— А ти, як ти кажеш, справжній чоловік? — запитала дівчина.
— Розумієш, я ще не знаю, чи я справжній чоловік, — відповів вершник, — але хочу робити в світі все, що зможу.
— Тоді ти, напевне, справжній, — мовила дівчина, — бо в нас, каже батько, чоловіки завжди роблять менше, ніж можуть. Але ти повинен виконати те, що кажеш, а не просто балакати. Бо я ще не знаю, чи ти зможеш скувати собі долю. І не знаю, чи ти куєш її, коли стоїш у нашому лісі на цій галявині.
— Мені можна стояти, — пояснив вершник, — бо сьогодні неділя, день відпочинку для людей і тварин, якщо нужда або

необхідність не вимагають іншого. Мій кінь у стайні, а сам я пішов у ліс помолитися. А потім спробую з'ясувати, чи зможу я видертись на скелю Трьох Сідал.

— Зможеш, — запевнила дівчина, — туди веде стежка, яку завжди легко знайти, якщо раптом збочиш із неї. Бо, хоча від землі, де стоїть скеля, вона здіймається вгору, наче прямовисний мур, люди поскріплювали стовбури, зіперли їх на скелю і змайстрували драбину, якою можна дістатися на вершину. Але будь обережний, щоб тобі не запаморочилась голова, коли стоятимеш там сам у повітрі над усіма вершинами.

— А ти вже була там? — запитав вершник.

— Авжеж, бо ж я тутешня, — відповіла дівчина.

— Що ж, — сказав вершник, — якщо ти була там, то і я доберусь туди.

— А коли ти сьогодні спустишся з Трьох Сідал, — запитала дівчина, — то завтра поїдеш за своєю долею далі?

— Поїду далі, — підтвердив вершник. — А чому ти з трояндами?

— Невже я маю відповідати, коли мене запитують? — і собі запитала дівчина.

— Коли батько-мати запитують, ти повинна відповідати, — мовив вершник. — І коли хто інший чемно запитує, теж повинна, і повинна, якщо пообіцяла.

— Тоді я скажу не більше, ніж ти мені, — відповіла дівчина. — Я ношу троянди, бо хочу.

— А чому ти хочеш? — не вгавав вершник.

— Коли хочуть, причини не шукають, — відказала дівчина.

— Якщо людина розумна, її бажання завжди мають причину, — заперечив вершник.

— Неправда, — не погодилась дівчина, — бо на людину, буває, щось знаходить.

— Тож на тебе найшло завітчатись трояндами? — запитав вершник.

— Не знаю, — мовила дівчина, — але коли ти більше розповіси про себе, то і я скажу більше.

— Багато тут не розкажеш, — зітхнув вершник. — Я маю матір, що живе в Баварії, мій батько помер, і я їду тепер у світ, щоб почати своє життя.

— Тоді і я тобі щось скажу, — полагіднішала дівчина. — Мої батько-мати живуть отам у будинку трохи вище. Ми б дійшли до нього, якби зайшли отут у ліс, звідки я вийшла з подругою, пішли лісом угору, аж поки почуємо струмок, потім повернули до струмка, а далі пішли вздовж нього вгору, і там нарешті побачимо луки і лани, а серед них будинок. Коло дому є сад із сонячного боку, а в саду росте багато квітів. А по той бік від дому тягнеться кам'янистий уступ до ялиць і на ньому росте багато диких троянд, я часто збираю їх там.

— То на тебе найшло сьогодні нарвати диких троянд? Для мене знак, що моя подорож буде вдала, — всміхнувся вершник.

— Я маю металевий обруч, у який залізають стеблинки троянд, — пояснила дівчина, — тож наламала сьогодні троянд, вставила в обруч, а обруч вдягла на голову.

— Ми ще трохи порозмовляємо, тож ходімо, — запропонував вершник, — трохи ближче до узлісся, звідки, як ти бачила, я вийшов. Там є камені, на яких можна сидіти. Тож ми б сіли на них і порозмовляли.

— Не знаю, чи я ще довго розмовлятиму з тобою, — відповіла дівчина, — але піду туди і посиджу трохи з тобою. Я знаю ті камені, я сама звеліла обтесати їх як сидіння. Влітку до полудня там дуже гаряче, та пополудні вже є затінок. А восени й до полудня там мило і затишно.

Обоє пішли на узлісся, звідки вершник вийшов до дівчини. Невдовзі підійшли до каменів, на яких вмощувався вершник, пробуючи, чи зручно на них сидіти. Вершник зупинився й на поліг, щоб дівчина сіла перша. Вона сіла на гладенький камінь. Вершник сів по ліву руку від неї на трохи нижчий камінь, тож тепер його обличчя було майже на одному рівні з її. Меча він поклав ліворуч від себе на плаский камінь. Обоє мовчали.

— Таж кажи що-небудь, — трохи згодом заохотив вершник.

— Таж кажи ти що-небудь, — мовила дівчина. — Ти казав, ніби хочеш порозмовляти зі мною.

— Я вже й не знаю, що я хотів сказати, — знітився вершник.

— Що ж, я теж не знаю.

Минуло трохи часу, і нарешті озвався вершник:

— А ти правду казала, що до полудня тут затишно під сонечком.

Дівчина мовчала, а трохи згодом мовила:

— А ти ніколи не знімаєш з голови цей огидний шолом?

— Та ні, одягаю тільки тоді, як є потреба, — відповів вершник. — А втім, зняти його дуже легко.

З цими словами він легенько, почавши спереду, зняв шолом, і на шию скотилося буйне й гарне русяве волосся. Шолом він поклав на траву.

— Ох, яке у вас гарне волосся! — вихопилось у дівчини.

— А які в тебе щічки червоні! — в захваті мовив вершник.

— А які сині ваші очі!

— А які твої очі карі й великі!

— І як приязно ви говорите! — дивувалася дівчина.

— І яка ти мила! — віддячував вершник.

— Скажіть, як вам удається захпати таке пишне волосся в цей шкіряний шолом? — поцікавилась дівчина.

— Я роблю це так, — пояснив вершник. — Беру волосся, тримаю його однією рукою, а другою одягаю зверху шолом.

Сказавши, він узяв шолом, схопив лівою рукою волосся, підняв його на голову, а правою рукою насадив шолом.

— Гарно, — похвалила дівчина.

— Тепер волосся накрите, — відзначив вершник.

— Гарзд, а тепер знову зніміть шолом, — попросила дівчина.

Вершник знову зняв шолом і поклав на те саме місце, волосся знову спало на шию.

— Якщо ви хочете йти на війну, — казала далі дівчина, — як ви зможете лякати ворогів, якщо у вас такий приязний погляд?

— А хто тобі сказав, що я йду на війну? — здивувався вершник.

— Я знаю, — відповіла дівчина.

— Що ж, у моїй долі можуть бути і війни, — погодився вершник.

— Війна — це честь, — додала дівчина.

— Війна дає честь тільки тоді, коли це не грабунок і не насильство, — поправив вершник. — І ще більшу честь, коли захищаєш від ворогів батька, матір, брата, сестру, сусіда й народ і треба битись на смерть і життя. А до цього треба готуватися.

— Ви забули ще одне, що треба захищати.

— Що? — здивувався вершник.

— Свою дружину, — всміхнулася дівчина.

— Я не маю дружини і тому не подумав про це, — виправдався вершник, — але, якщо захищаєш увесь народ, то захищаєш і свою дружину.

— Ні, дружину треба захищати насамперед, — поправила дівчина.

— Що ж, тоді її захищають насамперед, — не сперечався вершник.

— А як ви будете поглядати, щоб ворогу було страшно? — знову запитала дівчина.

— Не знаю, — відповів вершник, — але дивитимусь так, як казатиме серце, і ворог зрозуміє. На тебе я дивлюсь приязно, бо приязно ставлюся до тебе.

— Ви кажете, до захисту треба готуватись, тож ви підготувалися? — запитала дівчина.

— Я хочу бути вершником, — відповів юнак, — і тому навчився дбати про коня і їздити верхи на ньому. Я вчився і нападати, і оборонятися, вчитимусь і на війні й побачу, як командують загоном.

— Тож ви хочете бути проводирем? — запитала дівчина.

— Якщо зможу, так, — відповів вершник.

— А у вас гарний кінь?

— Ані гарний, ані брудкий, — відповів вершник, — але серед добрих він один із найкращих. Він здоровий і дужий, розумний і вірний. Я люблю його, і він любить мене і йде за мною.

— А якої він масті? — запитала дівчина.

— Сивої.

— А чому ви не маєте ніякої прикраси на голові, як інші родовиті чоловіки? — запитала дівчина.

— Я не високого роду, — відповів вершник, — і шолом дуже дорогий мені. Бачиш, він із лосиної шкіри, ця тварина живе далеко звідси. Його й меч не проб'є.

Розповідаючи, вершник підняв шолом і показав його дівчині. Вона оглянула і торкнулася пальцем м'якої шкіри.

— А вам не дуже жарко, коли ви ховаєте своє довге волосся в шоломі? — запитала вона.

— Набагато гарячіше, коли волосся коротке, — пояснив вершник, — але спека і холод чоловікові мають бути байдужі. Всі давні народи любили довге волосся, і воно захищає й від ударів.

— А решта вашого одягу теж зі шкіри тієї тварини? — запитала дівчина.

— Тільки панцер, а решта з тоншої шкіри, — відповів вершник. — Дехто ставить ще металеві пластини, а в мене тільки шкіра.

— Ви взяли з собою меч навіть у ліс, — проказала дівчина.

— Я завжди маю його при собі, хіба що сплю вдома в безпечній кімнаті, — пояснив вершник. — Меч — це водночас і меч, і щит.

— А він гарний? — запитала дівчина.

— Дивись!

Вершник повернув піхви до себе, дістав меч і подав його дівчині. Вона взяла його так, що одну частину оголеного леза тримала вона, а другу він.

— Ох, що за знаки! — вигукнула дівчина.

— Це святий Петро з ланцюгом, — пояснив вершник, — бо ми маємо його за нашого святого покровителя: адже наш

рід походить із Рима. Оте, що ти бачиш навколо нього, — прикраса.

— А ота інша штука? — запитала дівчина.

— Теж прикраса.

— Дуже гарне зображення, — похвалила дівчина.

— Повинно бути гарним, — казав вершник, — а меч має бути добре загартованим проти ударів і тиску. Цього ти на ньому не побачиш.

— Авжеж, — кивнула дівчина.

Вершник узяв піхви, потримав їх і вклав меч усередину.

— А тепер, дівчино, признавайся, як тебе звать, — сказав він.

— Берта, — відповіла вона. — А вас?

— Вітіко, — мовив він. — А скільки тобі років?

— Шістнадцять, — відповіла дівчина, — а скільки років вам?

— Двадцять. Я народився за дев'ять років по тому, як убили богемського князя Сватоплука.

— Я й думала, що ви дуже молоді, — мовила дівчина.

— І ти, Берто, живеш у лісі?

— У лісі, та ще й десь, — відповіла вона. — Я вже казала вам, що ми маємо трохи вище звідси будинок. Там ще стоїть будинок батька подружки, що співала зі мною, більш нічого.

— А церква у вас є?

— Церква стоїть за п'ять годин ходу звідси у Фраюнг, — відповіла дівчина. — А коли від нашого дому піднятися на сто кроків угору, а потім пройти півгодини до Міхелю, де живуть вуглярі, там стоїть темно-червона висока дерев'яна хижка, а в хижці є різьблена з дерева свята Богородиця з малятком Ісусом. Її освятив єпископ. Перед хижкою стоять низенькі лави, щоб можна було стати навколішки й помолитися. Ми молимося там. За хижкою ростуть горобини, і ті горобини тягнуться аж до нашого дому. А тепер розкажіть мені щось про себе.

— Мій рід невідомий, — відповів вершник, — але не завжди був таким.

— А куди ви подастесь, коли завтра виїдете звідси? — запитала Берта.

— У Богемію, — відповів вершник.

— У Богемію? — здивувалася дівчина. — А чому не йдете до нового короля Конрада або до нашого герцога Генріха?

— Тому, — пояснював вершник, — що на півдні Богемії жили в Лісовому краї мої предки. За давніх часів, багато сотень років тому, коли ще не було Німецької імперії, а в країні франків, яка була дуже велика, панували сміливі мажордами похилих літами королів, один чоловік із роду князів Урсіні в Римі, якого, як і мене, теж звали Вітіко, внаслідок цькування ворогів, які вдерлися в країну, подався зі своєю дружиною, дітьми, родичами та військовим почтом у північні краї і дійшов аж до Дунаю. Звідти він хотів напасти на Богемію. Але Воєн, князь Богемії, первородний син князя Мнати, який був ще поганином і ненавидів християн, вийшов з військом назустріч Вітіко, завдав йому поразки й перебив майже всіх його людей. Тоді Вітіко уклав із князем Воєном союз, він хотів визнати його зверхність і захищати Богемську марку від чужинців, якщо князь дозволить йому жити в лісистих горах, куди він удерся. Князь дозволив, і відтоді Вітіко жив на одній горі в Лісовому краю. Його рід розмножився, став могутнім і запровадив християнство, охрестивши в Регенсбургу чотирнадцятьох лехів із півдня Богемії задовго до того, як Борживой став першим християнським князем Богемії. А потім рід знову занепав, став невідомим, і я останній представник цього роду. Вітіко посадив на горі, де він жив, дикі троянди, бо й на горі коло його дому в Римі теж росли дикі троянди. Всі предки давнього Вітіко, яких можна простежити від часів, коли в усьому світі ще не було Христа, садили дикі троянди, бо ж ніяких інших ще не було, і всі його нащадки теж садили дикі троянди.

— Тож на мене таки щось найшло, якщо я взяла троянди, — протягло мовила Берта.

— А ти часто береш ці квіти?

— Уряди-годи, — відповіла Берта.

— Просто диво, що такої пори року ще цвітуть троянди, — мовив Вітіко.

— Я знайшла їх лише в затінку і вставила у свій обруч, — пояснила Берта.

— Тямиш!— похвалив Вітіко.

— Тож нехай вони будуть для вас щасливим знаменням, — побажала Берта, — і нехай дадуть вам багато щастя. Я поведу вас до батька, щоб він дав вам провідника до Трьох Сідал, який покаже найкоротшу стежку.

— Гаразд, Берто, веди мене до батька, — погодився Вітіко.

— Ви справді хочете? — запитала вона.

— Хочу.

— Тоді ходімо, — запросила дівчина.

Запросивши, дівчина підвелася, вершник одяг на голову свій шкіряний шолом і теж підвівся.

Обоє пішли узліссям аж до місця, звідки вийшли дівчата. Там зайшли між дерева й побачили трохи далі другу дівчину, яка співала разом із Бертою. Коли Берта і Вітіко підступили до неї, вона втекла й бігла попереду них. Вітіко помітив тепер, що її коси, звисаючи на темний одяг, мали світлий, майже ясно-жовтий відтінок, тоді як Бертині коси були каштанові. Але подруга мчала так швидко, що невдовзі вони вже не бачили її. Вітіко і Берта йшли під високими ялицями і поміж замшілим камінням. Піднімалися вгору.

Невдовзі обоє почули, як дзюрчить струмок, що біг, напевне, десь по ліву руку від них. Берта повернула тепер ліворуч і пішла до струмка, який виднів крізь дерева вниз у глибокій ущелині. Берта йшла вздовж струмка в попередньому напрямі, але краєм урвища. Обоє всякчас піднімалися вгору. Трохи згодом ліс порідшав, і нарешті вони вийшли на відкриту місцевість. Перед ними стелилася лука, далі йшли лани, а за ними стояв великий білий будинок. За будинком ліс піднімався вгору, утворивши широку густу смугу. Зблизька годі було побачити гребінь, до якого він піднімався, але на сході з тієї

смуги виступали інші гірські гребені. Лука була очищена від кущів і каміння. Берта повернула тепер на стежку, що вела до будинку. Стежка була впорядкована й широка, по ній можна було б їхати навіть на возі. Пройшовши по стежці досить далеко, Берта і Вітіко, коли до будинку лишилося кількасот кроків, підійшли до місця для молитви перед червоною хижкою. Вона стояла край дороги дверима на схід до стежки. Двері хижки були замкнені, але вгорі був отвір, у якому виднів образ Богородиці, розмальований золотою, червоною, синьою та іншими барвами. За хижкою спинались угору чотири горобини. Берта стала навколішки на одну лаву й помолилася. Потім підвелася, й вони пішли далі. З ущелини долинав клекіт струмка, та й недалеко від хижки з трави на луці витікав ще один струмочок і невдовзі спадав униз.

— А у вас тут багато чистих веселих джерел, — мовив Вітіко.

— Тут є ще більше, праворуч і ліворуч, — сказала Берта, — вони течуть із Трьох Сідал та зі скель.

— А це той образ, про який ви розповідали мені? — запитав Вітіко.

— Так, це він, — кивнула головою Берта.

— А то ваш дім?

— Так, дім, — підтвердила дівчина.

Пройшовши трохи вздовж горобин, вони дійшли до будинку.

На схід від будинку лежав піщаний майданчик, а на південь — тягнувся сад. Будинок був дуже довгий. Був змурований із каменю і побілений вапном. Вікна, що тягнулися рівеньким рядочком, були захищені залізними штабами. Будинок був одноповерховий, але високий, і мав пласку покрівлю з численних великих каменів. На торці будинку, що виходив на піщаний майданчик, видніли окуті залізом двері. Крізь ті двері, що були незамкнені й піддалися легенькому натиску, Берта завела Вітіко в дім. Одразу за дверима був просторий передпокій, від якого тягнувся коридор уздовж усього будинку,

а з передпокою Берта і Вітіко вийшли ліворуч в ще одну залу. Зала була велика, з чотирма вікнами вздовж торця будинку і шістьома вздовж фасаду. Підлога була з ялицевих дощок, стіни були побілені, а стеля була з морених грубих ялицевих колод, які забарвились у брунатний колір. На стінах висіла зброя, в кутках теж стояла притулена до стін зброя. Посеред зали стояв довгий буковий стіл.

На верхньому краї того столу сидів чоловік, що мав десь від сорока до п'ятдесятьох років. З-під його складчастого чорного плаща визирав світло-коричневий нижній одяг. На плащ спадало довге каштанове волосся. Перед ним стояло ще двоє чоловіків, і він розмовляв із ними.

— На луку Глур ідіть о п'ятій годині, — казав він, — тоді з половиною ви зможете впоратись.

— Авжеж, — мовив один із чоловіків.

— Ви повинні обстругати зрубаний ліс з сонячного боку і зміцнити кутки, — наказував він далі.

— Так, — мовив другий чоловік.

— Ну, а тепер ідіть і повідомте мені, коли зробите.

Чоловіки пішли до дверей і вийшли.

Чоловік, що сидів за буковим столом, тепер дивився на Берту і Вітіко двома великими синіми очима.

Берта ступила кілька кроків до нього й промовила:

— Батьку, ось хлопець, що прийшов у ліс, іде за своїм щастям і хоче скувати собі долю. Сьогодні неділя, тож він спочиває і молився в лісі. Я розмовляла з ним на луці Шпер і привела його тобі.

Чоловік із каштановими кучерями підвівся, підійшов до Вітіко й запросив:

— Ласкаво прошу до мого дому!

— Я приймаю ваше запрошення, — сказав Вітіко, — і хотів би вибачитись за свій несподіваний прихід.

— Якщо вас привела моя донька, то ви бажаний гість, — припрошував господар, — і були б бажаним навіть тоді, якби прийшли самі, бо мій дім гостинний.

— Мене звать Вітіко із Пржица, — представився Вітіко.

— Я Генріх, — назвався господар.

— Цей вершник хоче сьогодні піднятися на Три Сідала, — пояснила Берта.

— Якщо ви, Вітіко, — сказав господар, — по дорозі на добру службу зайшли до мого дому, то пообідайте з нами, потім я дам вам чоловіка, що проведе вас до Трьох Сідал. А тепер я пропоную вам стілець, і, якщо це не суперечить вашим звичаям, відстебніть ваш меч, щоб він не заважав вам.

— Я з удячністю приймаю ваше запрошення на обід і пропозицію сісти, а от меч відстебнути не можу, бо маю звичай завжди, де тільки можна, мати його при собі, щоб його не забракло, коли буде потрібний, — відповів Вітіко.

— Тут ви маєте слухність, — погодився Генріх, — а коли повернетесь з Трьох Сідал, буде вже ніч, то, може, заночуєте в нас?

— Завтра вранці я їду далі, — заперечив Вітіко, — та й лишив свого коня у вугляра на Міхелі, тож маю ще сьогодні повернутися туди.

— Гаразд, тоді ми так організуємо час, щоб було зручно вам, — запевнив Генріх.

Сказавши, він обернувся до столу, висунув два стільці, показав на один і сів разом із Вітіко. Потім звернувся до Берти:

— Іди до матері і скажи, що ми маємо гостя.

Берта підійшла до простінка і повісила свій вінок на цвях.

— Чому ти вішаєш свій золотий обруч до зброї? — запитав батько.

— Нехай троянди повисять сьогодні коло зброї, — відповіла Берта і пішла крізь двері далі в глиб будинку. Невдовзі вона вийшла з тих дверей уже з матір'ю. Мати, як і Берта, теж мала темні коси й карі очі. Мала витончені руки та кінцівки. Була вдягнена у вузький синій жилет зі срібною каймою на краях, рукави і широка спідниця, які видніли з-під нього, були пошиті з блідо-жовтого сукна. Її коси накривала широка сіточка з золотих ниток.

— Вюльфгільто, — звернувся до неї Генріх, — наш гість — молодий вершник Вітіко з Пржица, син Вокса і Вентіли.

— Тож ви знали мого батька? — здивувався Вітіко.

— Мій юний вершнику, я знав вашого батька, і знаю вашу матір, — відповів Генріх.

— Ми знаємо добру й милу Вентілу, — додала жінка, що зайшла, — а якщо ви її син, тож будьте бажаним гостем у нашому домі.

— Я її син, — підвівся Вітіко, — а отже, перебуваю тепер у домі, де були мої батько-мати.

— У цьому домі їх не було ніколи, — поправив його Генріх, — зате вони були в іншому.

— Тож дозвольте нам привітати вас у цьому домі, — проказала Вюльфгільта.

— Шляхетна пані, — мовив Вітіко, — мене тішать ці привітання, і вибачте, якщо я збільшую ваш клопіт.

— Мій хатній клопіт — це моя радість, а клопіт задля гостя — подвійна радість, — запевнила жінка.

— Якщо я тільки заслуговую її, — додав Вітіко.

— Заслуговуєте, бо ви син своїх батька-матері, — сказала Вюльфгільта, — і заслужите ще й більше. А якби й не були їхнім сином, однаково були б нашим гостем.

— Вюльфгільта, — мовив Генріх, — вершник ще сьогодні хоче піднятися на Три Сідала, а ввечері повернутися до вугляра в Клафері. Подбай про вчасний обід.

— Тож дозвольте мені бути вільною до обіду, — попросила жінка.

— Ідіть, бо це ваше право, — кивнув головою Вітіко.

— А я піду з матір'ю, — заявила Берта.

— Слушно, — схвалив батько.

Мати і донька вийшли з зали.

— Якщо вам до вподоби, то ходімо до обіду на свіже повітря, — запропонував Генріх Вітіко.

— Ще й як до вподоби, — погодився Вітіко.

Господар дому повів тепер свого гостя через інші двері в сад. Підперезався й підсмикнув вище свій складчастий одяг,

потім ступив поміж грядок. Вітіко йшов за ним. У саду росла городина, запашні трави, а з країв — кущисті груші. В кінці саду здіймався пагорб, з якого можна було оглянути сад, дім і ліс.

— Я ніколи не знав, — дивувався Вітіко, — що тут стоїть такий будинок, хоча вже бував у лісі.

— Він стоїть на відшибі, — пояснив Генріх, — стежка йде внизу повз Міхель, і ніхто, хто йде в дальші землі, не піднімається сюди, бо одразу за домом починається високий ліс, де немає жодної стежки. Отже, ззаду будинок обступає стіна, яку формують Три Сідала і гора Плехи, або, як кажуть у нас, Бленкштайн, а перед будинком ліс тягнеться вниз аж до Міхелю. Якби викорчували ліси, тоді здалеку можна було б бачити, що на горі стоїть будинок. А втім, ліс на Трьох Сідалах і Плехах, звичайно, не викорчують ніколи, бо ці гори круті й придатні тільки для лісу, тож дім тоді б яснів на тлі темного лісу позаду.

— А дім давно вже тут стоїть? — запитав Вітіко.

— Я збудував його, — відповів Генріх.

— А чому ви збудували його на відшибі? — знову запитав Вітіко.

— Бо я так захотів, — відповів Генріх. — Одні будують на луках, другі на скелях, треті в лісах, а коли раптом знадобиться захист, цей будинок добре захищений і непомітний. Я тут часто буваю з родиною, коли ми не вчепимось міцно десь в іншому місці.

— Напевне, тут добре жити, — мовив Вітіко.

— Атож, тепер, а можливо, і в майбутньому, — погодився Генріх. — На широкій горі, що по той бік Міхелю, коли-небудь оселяться люди, бо там є підходящі умови, а саме: добрий ґрунт і добре сполучення, можливо, тоді в багатьох місцях навколо збудують будинки і навіть церкви, а згодом, як настануть часи, коли окрема людина відчуватиме меншу потребу в захисті, нехай білі стіни цього дому ясніють здалеку й запрошують багатьох людей прийти в гості й насолодитись відпочинком у домі.

— Нехай цей дім стоїть багато сотень років, — побажав Вітіко.

— Якщо ті, хто приходять до мене, думають так, як я, — відповів Генріх, — дім стоятиме. Можуть настати дні, коли який-небудь рід утратить могутність і авторитет, але ці риси можуть відродитись, якщо сам рід не згас. Коли-небудь цей дім можуть зруйнувати дощенту, але іншого дня він знову може постати на цьому місці, і якщо котрийсь мій нащадок житиме тут і радо господарюватиме серед своїх маєтностей, тут буде оселя, затишна для мешканців і приязна для чужинців, які прийдуть сюди зі щирим серцем.

— Я думаю так, як і ви, — мовив Вітіко. — Жоден рід не загине, якщо його члени праведні, він занепадає і підноситься, хіба що Господь покладе йому край, коли помре останній представник.

— Таж так, всяке буває, — кивнув Генріх. — Ходімо далі.

Обидва чоловіки зійшли з пагорба, через хвіртку вийшли з саду і пішли далі, і то приблизно в той бік, звідки прийшли Вітіко і Берта.

— Це моя лука для випасу корів, — сказав Генріх, показуючи рукою навколо. — Вона тягнеться аж до лісу, звідки ви прийшли.

Чоловіки йшли на схід по дорозі через луку.

— А то мої поля, — пояснив Генріх, показуючи на смужку землі, що позаду будинку тягнулася до лісу, — вони дають усе, чого потребує і вимагає дім. Джерела щедро дають нам воду, а ліс — своє багатство.

Чоловіки дугою стали повертатися до будинку й підійшли до його східного боку, куди Вітіко підходив разом із Бертою. Тепер він помітив, що поряд із дверима, в які він зайшов із Бертою, є ще й залізна брама в мурі, що відходив від будинку. Генріх повів його в ту браму, і вони вийшли на подвір'я.

— Тут коні, — пояснював Генріх, ведучи Вітіко до стайні, що стояла праворуч від входу. Вітіко зайшов до стайні й дуже пильно придивлявся до шістьох коней, які стояли там.

— А тут корови, — проказав Генріх, повівши Вітіко до хліва, що стояв поряд. Вітіко побачив десять гарних і тілих корів.

— А тут тяглова худоба, — розповідав далі Генріх, повівши Вітіко до ще одного хліва. Там було три пари важких волів.

— А там телята, дрібна худоба і птаство, — розповідав Генріх, лише рукою показавши на ще одну споруду й не за-свідчивши жодного наміру йти туди. Він повів Вітіко впоперек двору до будинку, а в будинку — по коридору в залу, де приймав його.

У залі тим часом відбулися зміни. Стіл був накритий об-русом, на ньому стояли карафки, тарілки та столові прибори.

Чоловіки постояли трохи в залі, аж тут пролунав дзві-ночок.

Одразу по тому відчинилися двері з коридору і до зали зайшло багато людей. То були слуги і служниці. Вони стали коло столу. Потім із дверей, що вели всередину дому, вийшли мати і Берта. Обидві були в тому самому одязі, що й раніше. Генріх тепер проказав уголос коротку молитву, люди під час відповідей приєднувалися до нього. Потім усі сіли за стіл. Генріх сидів на чолі столу, Вітіко показали сісти по ліву руку від нього, праворуч сіли мати і Берта. Далі сиділа прислуга. Потім дві служниці принесли страви на стіл. На верхньому краї столу поставили печеню з телятини, птицю, рибу і пи-роги, на нижньому краї столу — печеню з озаддя молодого кабана, квашену капусту і хліб. На верхньому краї налили вина в маленькі та вишукані срібні келишки, на нижньому краї розливали з великого відра пиво в сірі череп'яні кухлі з синіми квітами.

Вітіко помітив на нижньому краї столу кучерявого моло-дика, що підморгнув йому веселими очима.

Генріх припрошував їсти тих, хто сидів коло нього, а на нижньому краї столу хтось поділив свинячу печеню.

— Наш гість казав, що їде в Богемію, — озвалася Берта.

— Ти розпитувала його? — запитав Генріх.

— Ми розмовляли про всяку всячину і запитували одне одного, і тоді я, звичайно, запитала й про це, — пояснила Берта.

— Берто, гостя не розпитують, — зауважив Генріх.

— Він тоді ще не був нашим гостем і охоче відповів мені, — виправдалась Берта.

— Я охоче сказав їй про це, — підтвердив Вітіко.

— Коли я зі скелі Трьох Сідал або з Блекенштайну дивилася в бік Богемії, — сказала Берта, — мені завжди здавалося, що в тому краї не так ясно, як на нашому боці гір.

— Звідти на наш край дивляться в південному напрямі, — уточнив Генріх, — а коли дивитися на південь, місцевість завжди видається привабливішою.

— Не знаю, чи захотіла б я жити в Богемії, — проказала Берта.

— Найбільше свободи і світла можна мати лише тоді, коли живеш у лісі на горах, — мовив Вітіко.

— А от стародавні богеми завжди будували свої замки або дерев'яні фортеці свої жуп, де вони ховалися, коли надто могутній ворог плюндрував відкриту місцевість, на рівнині, — розповідав Генріх. — Вони будували ті фортеці в місцях, де були болота або де сходилися дві річки, щоб вхід був тільки з одного боку, який перекривали глибокими ровами. Але тепер, безперечно, і в богемив дещо змінилося, бо нові часи несуть із собою й нові звичаї.

— А я завжди думав, що там, де до крутої скелі підступає вода, яка тече або розливається навколо неї, тож ту скелю тільки ззаду пов'язує з суходолом вузький перешийок, — сказав Вітіко, — можна спорудити добре житло, яке легко оборонити. Великий ліс, що не дає пройти численним ворожим загонам і не забезпечує їм харчу, теж може бути захистом.

— Тож так і збудовано цей дім, — підтвердив Генріх.

— Дитино моя, — озвалася Вюльфгільта, — ми жінки залежні й ніколи не знаємо, де житимемо, і те місце, де ми потім живемо з нашою родиною, таки подобатиметься нам.

Обід тривав недовго, а коли скінчився і люди попідводились, Генріх, як і перед обідом, знову проказав молитву, а потім звернувся до слуги:

— Вольфраме, цей юний вершник, наш гість, хоче побачити Три Сідала, ти проведеш його туди, а як він захоче, то й до Блекенштайну, до озера, а потім знову приведеш до нас.

На ці слова озвався кучерявий хлопець:

— Гаразд, пане!

Коли вщух гамір, спричинений відходом слуг і служниць, а господар із родиною і його гість якусь мить ще стояли, кучерявий хлопець, що був відходив, повернувся і сказав, що він уже споряджений. Тепер він накинув сіренький плащ на буре вбрання, в якому сидів за столом, мав арбалет і сагайдак зі стрілами й подав Вітіко ратище. Вітіко взяв його й мовив:

— Дякую за обід, дякую за турботу про мою подорож і я приймаю вашу пропозицію.

— Ідіть із Богом і швидко повертайтеся до мого дому, — побажав Генріх.

— Вольфе, поведься добре, — промовила Генріхова дружина.

— Ви не пошкодуєте, — запевнила Берта Вітіко, — він знає ліс і всі шляхи в ньому.

— Скоро пора виходити, — нагадав Вольф.

Усі вийшли в двері передпокою, а потім крізь залізні двері на піщаний майданчик. Там попрощалися, і хлопці пішли своєю дорогою. Від дому вони пішли на північ.

За домом стелилися лани. Хлопці проминули їх, і кучерявий невдовзі підійшов до Вітіко й мовив:

— Я радо йду з вами.

— Ти радо йдеш зі мною? — здивувався Вітіко.

— Так, — відповів Вольф, — бо ви маєте такого гарного коня і добрі.

— Ти вже розповідав мені, як ти собі коли-небудь здобудеш коня, — мовив Вітіко.

— Так, якби ж тільки була війна! — відповів Вольф.

— Війна майже завжди є, — зауважив Вітіко.

— Я вчора шинкареві в Гауценбергу зробив одне добре діло і, якби ж я лише здогадався, що ви їдете до нашого пана, я б пішов із вами й показав би дорогу. Але вашого коня немає в нашій стайні, — мовив Вольф.

— Я не їхав до твого пана, — пояснив Вітіко, — а мій кінь стоїть на Міхелі у вугляра.

— У вугляра погане місце для вашого коня, — заявив Вольф. — У нашого пана я виконую всі доручення посланця і тому знаю багато людей та їхніх коней, але жоден кінь не має такого поганого місця, як ваш.

— Я задоволений місцем, де стоїть мій кінь, і сам став на постій у вугляра, — мовив Вітіко.

— Бо ви такі добрі? — дивувався Вольф.

Хлопці дійшли до краю лісу, де росли ялиці, й повернули на захід. Знову проминали багато кам'яних брил, що так безладно лежали на землі, немов їх поклали людські руки. На одній з тих величезних брил стояла хатинка, яка супроти неї видавалася крихітною.

— Тут живе Труда, подружка нашої панни, — пояснив Вольф. — Її батько дуже бідний чоловік.

Хлопці проминули хатинку, потім зайшли в ліс і йшли далі лісом.

Поміж каміння і скель клекотів, збігаючи вниз, струмок. Через нього був перекинутий грубий стовбур. Вольф перебіг на той бік і озирнувся на Вітіко. Той переходив по стовбуру.

— Ох, та ви вмієте! — вигукнув Вольф. — Тоді все буде добре. Дивіться, цей струмок тече вниз. Але внизу, майже коло Міхеля, він упирається в поперечну стіну і змушений зупинитися та утворити великий став, аж поки переповзає ту стіну і по той бік від неї збігає в долину. Я плавав у тому ставку. Одного разу я навіть Дунай перепливав туди і назад. Ставок може коли-небудь зникнути. Вода проточить діру в глинистій стіні й через луку потече на Міхель. Коли-небудь про нього ніхто вже й не знатиме.

Хлопці йшли тепер знову лісом на північний захід під розлогими буками, а потім під високими ялицями. Перебуваючи в дорозі вже години півтори, вони по вкритому лісом гірському хребту дійшли до скелі Трьох Сідал, що від лісової трави здіймалася вище від верхівок дерев. Вітіко поліз по драбині, Вольф — за ним. Угорі був відкритий майданчик і три високі виступи, поверх яких можна було визирати. Вітіко глянув у бік Баварії. Коло своїх ніг він побачив великі ліси, потім побачив річки Інн, Ізар і Дунай, а на обрії Альпи. Потім розвернувся і глянув на північний схід, на темні вершини близьких лісів, які здіймалися там.

Трохи згодом озвався Вольф:

— Якщо ви завжди дивитесь у бік Богемії, то було б краще, якби ми пішли на Унчин, або Гогенштайн по-нашому, або навіть на Блекенштайн, звідки можна побачити набагато більші простори тієї країни. Блекенштайн вищий за оці скелі, і з нього можна побачити якнайбільшу частину Богемії.

Вітіко ще якийсь час дивився в той бік, а потім проказав:

— Ходімо на Унчин.

Хлопці спустилися зі скелі і пройшли невелику відстань на північ. Там стояла десь така сама скеля, ото й був Унчин. Хлопці піднялися десь такою самою дерев'яною драбиною нагору. Вітіко побачив перед собою вищі та дальші гори Богемії, ніж зі скелі Трьох Сідал, побачив і нові лісисті схили, але далі в глиб країни вже нічого не бачив.

— Ходімо на Блекенштайн, — промовив він.

Хлопці спустилися і пішли в східному напрямі. Йшли крізь низькорослі ялиці, через коріння, болота, каміння і кущі жерепу. Години за дві дійшли до височини й вибрались на неї. Зупинились на гребені, й Вольф сказав:

— Ми на Блекенштайні.

Звідти Вітіко і Вольф бачили широкі й далекі простори на схід і на північ, але там були тільки ліси. В багатьох місцях видніла річка Влтава, тьмяно полискуючи в сяєві небес. Вітіко заціпенів і прикипів очима до Влтави.

Вольф показав рукою ліворуч і мовив:

— Отам угорі, де круто загинається ліс, ми б побачили, якби не було лісу, гору з багатим камінням. Там є камені, в яких знаходять золото. Золото спливає з водою і у Влтаву, де воно є серед піску, і його можна вимити звідти. Там тепер на горі збудували хатинки й хочуть видобувати багате каміння. Далі вниз ми б побачили Вімперк, якби не отой зубчастий лісистий гребінь. А просто отут унизу — долина Єлені, де з озера витікає струмок. А потім він тече вниз, але через густий ліс його не видно. А отам, прямо, — Горні Плана. Якби не ліс перед нами, ми б побачили там далі ліс святого Хоми, а ще далі вже немає нічого, крім неба.

Під час пояснень провідника Вітіко стояв і дивився на край, який простирався внизу перед ним, а потім обернувся, щоб іти.

— А отут близенько є ще Чорне озеро, — розповідав далі Вольф.

Хлопці від місця, де стояли, пішли ще трохи на схід і водночас униз. Невдовзі вони опинились на верхньому краї прямовисного урвища, що нижчав із протилежного боку, а під їхніми ногами між скелями і лісами лежало, немов у норі, темне озеро. Ліс обступав його з усіх боків, а на його поверхні не видніло нічого живого. На березі під прямовисними скелями валялися повалені вітром дерева. Юний вершник ступив на кам'яний виступ, що нависав над озером, і довго дивився вниз. Надивившись, розвернувся і приготувався йти далі.

Хлопці пішли тепер від краю урвища на південь, якраз у тому напрямі, де мав стояти дім, до якого хотіли повернутись. За годину вже вийшли на широку стежку, а невдовзі побачили край поля, де стояв дім Генріха.

Вітіко, коли вони вже підходили до дому через лани, хотів дати винагороду своєму провідникові. Але той відмовився:

— Від вас я не візьму нічого.

— Якщо ти відмовляєшся від усіх грошей, тоді ти ніколи не матимеш коня, — зауважив Вітіко.

— Ви лише подумайте, що сьогодні ми ходили з вами разом, — мовив Вольф, — і мені цього досить.

— Я думатиму ще й про те, — додав Вітіко, — що ти дуже добрий провідник.

— А я — про те, що ви так добре ходите по лісу, як мало хто здатний.

— Я навчився, — відказав Вітіко.

Тим часом вони вже підійшли до будинку. Вітіко віддав провідникові палицю і сказав:

— Красно дякую тобі, Вольфе, я ніколи не забуду, яким відданим був ти мені сьогодні.

— Отак найкраще, — всміхнувся Вольф.

Сказавши ці слова, він узяв палицю й пішов за ріг будинку. Вітіко зайшов у залізні двері й пішов у залу. Там були Генріх із дружиною й Берта, а крім того, ще й дівчина з ясно-жовтими косами, яка співала разом із Бертою. Вітіко запропонували стілець. Він сів. Служниця принесла вино і хліб.

— Сподіваюся, ви добре прогулялись і мій провідник дбав про вас, — мовив Генріх.

— Я добре прогулявся, а ваш провідник неоціненний, — похвалив слугу Вітіко.

— А тепер почастуйтеся трохи і спочиньте, — припросила Вюльфгільта.

— Шановна пані, я таки почастуюсь, — відповів Вітіко, — а от із відпочинком я не згоден. Подоланий шлях був не такий важкий, щоб потребувати відпочинку, а час змушує мене піти до мого притулку й подбати про коня.

Вітіко взяв трохи хліба й поїв, потім випив келих вина. Одразу підвівся і сказав Генріхові:

— А тепер я дякую вам за гостинне прийняття і, якщо трапиться нагода, прийму вас не менш гостинно.

— Я ще трохи проведу вас, — підвівся Генріх.

— А вам, шановна пані, — звернувся Вітіко до Вюльфгільти, — я кажу спасибі за вашу турботу і працю.

— Господь, Вітіко, благословив ваше перебування в нас, і нехай він дасть вам щастя і честь, — побажала жінка.

Потім Вітіко звернувся до Берти:

— Бувайте здорові, Берто, і будьте веселі та радісні!

— І ви, Вітіко, — сказала дівчина. — Щасливої подорожі!

— Можливо, я ще коли-небудь почую, як ви співаєте, як навідаюсь іншого разу, — мовив Вітіко.

— Можливо, якщо ви думаєте і співаєте так, як ліс, — заявила дівчина.

— Це мене тішить, — усміхнувся Вітіко, — бо, хоч і не вмю співати, я думаю так, як ліс.

Потім уклонився Труді й мовив:

— Бувайте здорові, і дякую вам за спів, який я почув усупереч вашій волі.

— Бувайте здорові! — зашарілася дівчина.

Після цих слів Вітіко приготувався вийти з зали. Глянув ще на Бертин вінок.

Генріх пішов із Вітіко по дорозі, а потім далі аж до червоної каплиці. Там він сказав:

— А тепер ми розстанемось. Щасливої вам дороги, а коли знову потрапите в ці краї й побачите білий дім, відвідайте його.

— Якщо небу буде вгодно, я не промину, — відповів Вітіко.

— А ми по-дружньому прийемо вас, коли будемо тут, — пообіцяв Генріх.

— Ще раз дякую, — подякував Вітіко.

— З Богом! — попрощався Генріх.

Вони розлучилися, Генріх пішов на північ, Вітіко — на південь. Широкий шлях закінчувався разом із лукою, і Вітіко пішов далі вузькою стежкою, що привела його до Міхелю. Зайшовши в дім вугляра, він одразу подався до свого коня. Потім усі повечеряли, як і вчора, а згодом Вітіко ліг спочивати в тому самому ліжку.

Наступного ранку, ще до сходу сонця, Вітіко вже сидів у нижньому вбранні за столом у кімнаті вугляра. Сам вугляр чистив його одяг. Вітіко вряди-годи виходив у дерев'яних

черевиках вугляра до стайні, де дбав про коня, потім одягся і поїв разом з усією родиною юшку з молока та борошна.

— А тепер я дякую вам, добрі люди, за ваше дружнє прийняття, — мовив Вітіко.

— Коли ваша мати знову пошле до вас мого батька, — попросив вугляр, — то розкажіть йому, що ми приймали вас тут.

— Розповім, — пообіцяв Вітіко.

— Від Міхелю далі йде гірська стежка, — розповідав вугляр. — За чотири години повільної їзди ви будете в Айгені. В першому домі з червоними балками вас чекатиме дядько Флоріан. Він подбає про вас і вашого коня і проведе вас до Фримбурка.

— Добре, — кивнув головою Вітіко, погладив дітей по щоках і дав кожному блискучий пфеніг. Потім попросив привести коня. Вугляр привів коня під двері.

— Щоб вам судились справді великі справи! — побажала жінка.

— Як захоче Господь, — відповів Вітіко й подав їй руку. Потім подав руку й чоловікові. Перевірив збрую на коні й мовив: — Дякую вам ще раз! — і поїхав.

— Їдьте з Богом! — крикнули люди.

Вітіко поїхав до Міхелю, перейшов брід і поїхав далі гірською стежкою на схід.

Дивлячись праворуч, він бачив довгий лісовий покрив широкої гори, ліворуч бачив ліс зі скелею Трьох Сідал, Бленкштайн і дальші гори на сході. Міхель дзюрчав поряд із вершником, то близесенько коло нього, то вже десь далеко. Траплялися пагорки, і тоді Вітіко був змушений пускати коня ступою.

Він їхав повз гостроверху, вкриту лісом гору, яку називали Чорною горою, через пагорб, який назвали горою святої Гульдріки, а потім проминав по ліву руку від себе великий ліс, який називали Хохфіхт.

На шляху Вітіко ще до полудня ліси поділила долина, з'явилися луки і лани, і він під'їхав до хати, що стояла край стежки.

Хата була дерев'яна, а її крокви, пофарбовані в червоний колір, далеко відступали від стін. Вітіко зупинився. З хати вийшов чоловік у сірому вбранні з сивою бородою.

— Це таки Айґен? — запитав Вітіко.

— Так, а я Флоріан, дядько Маргарити, дружини вугляра Матіаса, — відповів чоловік.

— А я той, кого ти чекав, — мовив Вітіко, спішився і за вказівкою старого повів коня до клуні. Там кінь отримав свій полуденний харч, пообідав і Вітіко за дощаним столом перед домом господаря.

Вітіко пробув там дві години, потім загнуздав коня, заплатив за гостину і поїхав далі в супроводі старого, що з довгою палицею йшов попереду нього в шкіряній шапці, грубих штанах і великих чоботях.

Неподалік від дому, де спочивав Вітіко, вони побачили ще кілька дерев'яних хатин із луками та ланами. Потім дорога знову повернула в ліс.

Ще дві години подорожні йшли вздовж Міхеля. Інколи по дорозі траплялася хижка зі шматком викорчуваного лісу, або осідок вугляра, або ділянка вирубаного лісу з хижкою лісорубів, або навіть хатинка з тартаком. Коли вони підійшли до гори, яку називали горою святого Освальда, і провідник Вітіко повернув до великого лісу, що всякчас тягнувся по ліву руку від них, вони зайшли в густий ліс, де не було жодної вільної від дерев латочки. Мандрівка в тому лісі тривала понад дві години, стежка вела подорожніх у північно-східному напрямі і завжди трохи вгору. Поміж грубесними і вологими стовбурами ялиць, крони яких пропускали вкрай мало світла, землю вкривало почасти каміння, почасти чагарники, почасти зелені тіньовитривалі рослини. Жодне з тих дерев ще ніколи не рубала людська рука, бо до цього не спонукала потреба в деревині, проте чимало дерев попадало від старості або ж були уражені блискавками, інших ушкоджень не було видно, бо навіть вітри не могли проникнути в глиб тих лісів.

Коли сонце схилилося до заходу, обидва подорожні вийшли на гребінь лісів, і там простерлася вільна від дерев місце-

вість. Не було навіть кущів, тільки низенька трава і великі гранітні брили. Вітіко їхав угору стежкою поміж камінням, аж поки виїхав на височину, а потім на пагорб, що височів над верхівками всіх дерев, які росли нижче. Там він зненацька зупинився, і його очі мали змогу оглядати широкі і далекі простори. Він глянув на південь, на Баварію, що синіла своїми лісами, луками і відкритими місцями аж до ще синіших Альп, де чимало гірських лук полискували снігом. На сході він бачив Австрію з синіми луками, лісами і полями, там правив молодий Леопольд. Вітіко оглядав величезний край, а коло його ніг стелився ліс, у якому він виїхав на вершину, а також інші ліси. А коли Вітіко повернувся на північ, ліс, на гребені якого він стояв, тягнувся далі не менш густий і неозорий, ніж той, по якому він їхав нагору. А нижче текла Влтава, але видніли вже не короткі відтинки, як учора, а довгі звиви, що тяглися від лісів на верховинах униз у долини. По той бік річки лежала Богемія, вкрита гарними лісами, і знову лісами, а потім рівнинами, де чергувалися ліси і поля, що давали поживу людям. Вітіко бачив ліс, у якому він стояв учора, ліс, у якому було Чорне озеро, а далі знову сутеніли ліси. Та й на схід тягнулись ліси і ліси.

— Тут мала б стояти королівська фортеця, — мовив Вітіко.

— Так, а міг би жити і якийсь високий пан, — додав Флоріан.

— Цей ліс набагато більший, густіший і непрохідніший, — зауважив Вітіко, — ніж ліс коло будинку Генріха під Трьома Сідалами, і тут він широкий, вільний і пишний.

— Тут колись уже щось було, — мовив Флоріан, — не житло, а якась свята споруда, місце для молитви. Тут на найвищому місці в хатині з ялицевих колод стояв для вшанування образ святого апостола Хоми. Це було ще за тих давніх часів, коли в Лісовому краї панувало ще багато християнських володарів. Тут жив могутній рід. А потім люди почали справляти тризни, які тоді ще були поширені в Богемії, святу будівлю розібрали, або ж спалили, або ж вона сама звелася нанівець, і тільки це місце ще досі називають вершиною Хоми.

— А кому належить земля, на якій ми тепер стоїмо?

— Князю Собеславу з Богемії, — відповів Флоріан. — Він може порядкувати нею або подарувати її, як йому заманеться.

— А в чий країні живеш ти? — запитав Вітіко.

— Я людина князя Собеслава, — відповів Флоріан. — У Рихнові внизу навпроти гори Освальда стоїть моя лісова хижка з лукою і худобою. Ми на далекі гони не маємо сусідів і мусимо довго йти, щоб дійти до Міхелю. Проте ми не маємо над собою ніякого пана, крім князя, ми належимо до жупи Дудлеби, яка міститься за сім годин ходу звідси на річці Мальше в тому напрямі, в який ви завжди дивитесь.

— Так, я дивлюся в тому напрямі, — мовив Вітіко, — але ходімо далі.

Він спрямував свого коня на стежку по той бік пагорба вниз.

Подорожні знову зайшли в ліс, що був не менш гарний і густий, ніж той, крізь який вони виходили на гору.

Коли минула година і вже почало сутеніти, вони дійшли до річки.

— Це Влтава, — пояснив Флоріан.

— Вітаю тебе, темна водо, що я так довго не бачив тебе! — промовив Вітіко.

Вітіко і Флоріан перейшли Влтаву по місточку і підійшли на тому боці до невисокого й довгого пагорба.

— Це Фримбурк, — повідомив Флоріан, — і тут ми заночуємо.

Вони вийшли на пагорб, де стелились луки і невеличкі лани, і побачили чимало хат. Усі вони були рубані й мали широкі покрівлі. Одна, проте, була з каменю і мала масивну круглу кам'яну арку воріт. Флоріан повів вершника до того дому, господар вийшов до них і завів усередину.

У домі з круглою кам'яною аркою воріт Вітіко, старий і кінь розмістилися на ніч.

Коли зійшло сонце, Вітіко й Флоріан уже ладналися до дальшої подорожі. Вітіко попросив Флоріана провести його до краю лісу, і той погодився. Вітіко сказав, що хотів би їхати

вздовж Влтави, і тому вони знову повернулися до місточка й пішли стежкою вздовж берега на схід. Дві години вони пробиралися тим густим і мокрим низьколіссям. Потім дійшли до місця, де на березі річки здіймалися круті скелі. Влтава клекотіла і вирувала серед порогів. Флоріан і вершник видерлися на скелі, потім знову пішли лісом, але по рівній місцевості. За годину вони дійшли до місця, де Влтава вже не текла на схід, а повертала на північ. А ще за годину дійшли до місця свого полудневого спочинку. На березі Влтави стояло багато хат. До однієї з них і зайшли подорожні. Вітіко побачив, що Влтава тут робить коло і одразу позаду нього видніє довга петля. На тому круглому закруті з північного боку височіли кам'яні виступи, які потім тяглися вздовж петлі. Вітіко сказав, що на тих виступах можна збудувати фортецю, яка буде добре захищена водою. Він пильно оглядав те місце.

Спочивши дві години, подорожні знову рушили на північ уздовж Влтави. Вкриті лісом гори дедалі меншали та дрібнішали, чимало їх із північного боку були пологі. За чотири години подорожні дійшли до місця свого нічного спочинку.

— Це Крумлов, — пояснив Флоріан, — і тут була б фортеця ще краща, ніж на Рожмберку, отому кам'яному виступі, який ви так довго оглядали. Влтава тут робить кільце, потім зовні від першого — друге кільце в зворотному напрямі, а потім ще одне, найбільше, знову в протилежному напрямі, і якраз на ньому стоїть скеля.

Флоріан повів вершника до однієї хати, що стояла в Крумлові.

Уранці ще до сходу сонця Вітіко вибрався на стелю і озирнув усе навколо. Потім спустився, підготував коня і поїхав разом із проводирем далі.

Порослі лісом гори дедалі нижчали, Влтава ще не раз петляла, а подорожні за три години ходу вийшли на безлісну рівнину.

Вітіко повернув коня і глянув назад на ліс. Потім подякував провідникові й винагородив його. Провідник пішов на південь назад у ліс, а Вітіко поїхав верхи далі на північ.

2. ВОНИ БУЛИ БЕЗТУРБОТНІ Й ВЕСЕЛІ

За три години їзди в північному напрямі Вітіко добувся до містечка Чинова, що був центром жупи. Аж раптом почув ззаду сміх і тупіт копит. Обернувся й побачив, як позаду їде кілька гарних вершників. Повернув коня на край шляху і їхав ступою й далі, давши вершникам змогу обігнати себе. З ним уже порівнявся перший вершник, юнак у яскраво-червоному вбранні на білому винохідці. Замість проминути Вітіко він притримав коня й проказав:

— Ти, самотній вершнику, певне, їдеш завоювати Богемське князівство!

Вітіко зупинив свого коня, поставив його впоперек дороги і глянув на незнайомця. Той теж зупинився і витримав його оглядини. То був молодий і гарний чоловік із білявим волоссям і синіми очима. На голові він мав чорну шапку, на якій стирчала орлина пір'їна. В стременах видніли важкі шкіряні чоботи, а на червоній перев'язі через плече висів ріг. Його одяг був брудний, закурений і заляпаний болотом, по якому він, напевне, їхав. Поки Вітіко дивився, над'їхала решта вершників. Усі були молоді і в гарному барвистому вбранні. Більшість були в червоному або червоно-брунатному, інші в зеленому. Всі мали пір'їни на шапках: чаплині, півнячі й т. ін. Чимало мали мисливські роги, всі були з мечами, а дехто мав один, а то й декілька мисливських дротиків. Їхній одяг теж був брудний, як і в чоловіка в яскраво-червоному вбранні. Їх було кільканадцять чоловік.

— Якщо йдеться про завоювання Богемії, — відповів Вітіко, — тобі це вдасться набагато краще, ніж мені, бо ж у тебе такий почет, а я сам.

— Наші коники негодящі, щоб скакати на них, — відказав чоловік, — наш одяг благоденька мішура, яку й палиця роздере, натомість твій сірий виноходець, на якому ти їдеш ступою, дебелий і дужий, твоє вбрання годі пробити, і ти міг би легко взяти фортецю Госту, яку тепер так покvapно вибудовує князь.

— Якби я міг узяти фортецю Госту, і багатий Вишеград, і всю Богемію, — заперечив Вітіко, — я б цього не робив, поки живе Собеслав, про довгі роки якого я повинен просити Господа, але, бачу, твоєму серцю було б любо правити тут, бо ти звернувся до мене зі словами, які тобі втовкмачив якийсь пройдисвіт.

— Послухай, сину мудрого Начерата, — мовив чоловік у червоному вбранні, обернувшись до одного з супутників, які під'їхали ближче, — оцей чоловік вважає, ніби тут ми всі, за винятком його, бажаємо взяти на себе тягар урядування в замку Крживоклат, або запанувати на з'їзді наших земель у Садській, сидіти у Вишеграді чи деінде і дослухатися до думок та порад досвідчених старих людей і бути підпорядкованими їм замість жити на вільному повітрі, дати змогу володарювати розумним головам і перейматися radoщами, які дав нам Бог у світі: веселою їздою верхи, полюванням, келихом і дівчатами, нехай то навіть буде сама вродлива австрійка Гертруда, сестра честолюбного молодого маркграфа Леопольда, якому тепер наш славетний князь, що йому ми бажаємо вічне життя на цій землі, хоче віддати в дружини богемську княжну Марію, свою доньку. А ти, Одолене, сину Стржижа, і Велиславе, невже ми не найкращі й не наймолодші, щоб обрати найгарніших дівчат, ніж отой хлопець, Вратислав із Брно, який років п'ять чи шість тому привіз собі князівну з Русі, яка була вродливіша за всіх смертних людей?

— Ти жартуєш отак, — виснував Вітіко, — то, певне, тобі хотілося б бути першим, тільки ти не можеш.

— А ти так завзято захищатимеш від мене князя Собеслава? — запитав червоний вершник.

— Марно сперечатися про всякий дріб'язок, — сказав Вітіко, — але я б захищав його до останньої краплі крові, бо він затверджений згідно з правом, добрий чоловік і справедливо урядує.

— Тобто якогось поганого князя ти б повалив? — запитав червоний вершник.

— Якби я й міг повалити поганого князя, і то сам, — відповів Вітіко, — я б не робив цього, якщо він урядує згідно з правом, бо міг б прийти ще гірший і несправедливіший, але поганому я б не служив.

— Якщо ти каменотес або вчений, що повільно їде до Праги, — мовив червоний вершник, — то князь цілком міг би скористатися твоєю доброю службою, бо хоче перетворити дерев'яну Прагу в кам'яну, прокласти вулиці під шнурок, обтесати купу каміння, яким він хоче вимостити підлогу у Вишеграді, а також панелі для церковних вікон, а ще й збирати книжки.

Після цих слів Вітіко швидко подав свого коня назад, щоб опинитись за межами гурту вершників. Зупинився і крикнув:

— Якщо ви приїхали глузувати з чоловіка і його коня, які ніколи не ображали вас, то ваша дія ганебна, бо ж вас дванадцять, а то й тринадцять проти одного, але якщо ви все-таки вмієте шанувати честь, щоб хтось один з-поміж вас відповідав за ваші слова проти одного, то я тут, пошліть кого-небудь, щоб я став проти нього. А якщо ви хочете ображати мене, або поранити, або вбити, то робіть; я краще побачу, як летяться тут моя кров як невідомого чоловіка, ніж зазнаю ганьби та дізнаюся, що слов'янська гостинність не шанує чужинця, що їде в країну.

Сказавши, Вітіко дістав меч, опустив вістря донизу і стояв разом зі своїм конем.

— Як він так швидко подав коня назад? — дивувався червоний вершник.

— Я Одолен, син Стржижа, — сказав серед гурту чоловік у зеленому вбранні й повернув голову свого коня до Вітіко, — і ні від кого в цьому світі не потерплю спротиву.

— Я Велислав, — вигукнув чоловік у брунатному вбранні й теж повернувся до Вітіко, — і не потерплю ніякої погрози!

— А я Каста! Я Бен! Я син Начерата! — гукнули три голоси.

— Ох, — заговорив червоний вершник, — якщо тут має бути бійка, то я, звичайно, мав би бути тим, хто братиме в

ній участь, бо саме я звернув слова проти цього упертюха. Дивіться, як пташечка настобурчує пір'я, а ще навіть пушку не має на підборідді і скидається на дівчину. Ану, відступіть, а ти, шкіряний, підходь, ми не заподіємо тобі лиха. Я прошу в тебе вибачення за слова, з якими я звернувся до тебе. Ти більше не почувеш таких. Ми веселі хлопці і кажемо один одному грубі слова, які не мають значення. Якщо ти ще глибше зайдеш у країну давніх чехів, то побачиш багато таких, як ми.

— Ви не повинні казати таких слів, — застеріг Вітіко.

— Казати чи не казати, — мовив червоний вершник, — так уже сталося, тож повір мені.

— Якщо ти кажеш, що й у думці не мав нічого поганого проти мене, і обіцяєш більше не казати ніяких лихих слів проти мене, то я віритиму тобі, якщо й твої товариші мають таку саму думку.

— Вони мають таку саму думку, — запевнив червоний вершник. — А тепер підійди і їдь з нами так довго, як тобі до вподоби.

— Я їду тільки ступою, — попередив Вітіко.

— Він уже видає закони, — мовив червоний вершник, — і ми дотримаємось їх і проїдемо з тобою якусь відстань ступою.

— Тож іди до нас! — гукнув хтось із гурту.

— Іди! — докинув ще хтось.

Водночас ті, хто загрозово ставав проти Вітіко, повернули своїх коней, і всі зрушили та посунулись, немов щоб дати йому місце і по-дружньому прийняти його.

Вітіко вклав меча в піхви і повільно поїхав поміж ними. Аж тут утворилась вуличка аж до червоного вершника. Той кивнув Вітіко, і Вітіко під'їхав до нього.

— Ну, — мовив червоний вершник, — якщо ти хочеш їхати по праву руку від мене, то їдь. Одолен потім може їхати по праву руку від тебе, де даватиме змогу шлях, щоб ти був посередині. А ти, Велиславе, Касто, Мікуле, Радміле та інші, їдьте за нами. А ви, сини Сміла, що так любляете мчати вперед, вам не зашкодить, якщо ваші коні не так тяжко сапатимуть.

— Доведеться їхати трохи ступою! — гукнув хтось позаду.

Отож Вітіко став по праву руку від червоного вершника, а той, кого він назвав Одоленем, став знову-таки по праву руку від Вітіко, і кавалькада рушила, як і казав червоний вершник. Коли вже поїхали, він запитав:

— Ну, шкіряний, скажи, хто ти, звідки їдеш і куди прямуєш у такому вбранні?

— Цього я вам не скажу, — мовив Вітіко, — бо я не знаю, хто ви і які ваші наміри.

— З тобою ніколи кінця не дійдеш, — усміхнувся червоний вершник, — тепер ми вже повинні покаятись і сказати, хто ми. А потім ти або скажеш, хто ти, або й не скажеш. Той, хто їде по праву руку від тебе, — це Одолен, син Стржижа. Він хоче змінити увесь світ, отож було б шкода, якби ти проткнув йому зелений жилет чи серце, а він хотів убити тебе, бо ти кинув нам виклик. Було б шкода й тебе, твою молоду кров.

Вітіко глянув на чоловіка по праву руку від себе. Той їхав на чорному коні. Мав гарне смагляве обличчя, чорне волосся і очі. Був у зеленому вбранні, чорній шапці з чаплиною пір'їною, мав меч і мисливський ріг.

— Ну, шкіряний, — мовив він, — невже я справді схожий на розбійника, який прагне вбивати людей, що їздять отак самотою?

— Ні, — відповів Вітіко, — але ти міг би бути надто покvapним.

— Він такий і є, — докинув червоний вершник. — А тепер глянь на того, хто їде позаду мене, — розповідав він далі. — Це Велислав, він завжди каже, що вірний, проте не знає кому, він ще такий молодий, що навіть не почав бути вірним. Тож озирнись на нього.

Вітіко озирнувся. Велислав їхав на рудому коні, мав каштанове волосся і очі, брунатне вбрання, пір'їну шуліки на чорній шапці, меч і ріг.

— Що ж, я підозр не викликаю, — сказав він Вітіко.

— Так, — погодився той.

— А тепер, шкіряний вершнику, глянь просто назад, — казав далі червоний вершник, — це син Начерата, він завжди син Начерата і завжди буде сином Начерата.

— Таж озирнися! — гукнув чоловік позаду Вітіко.

Вітіко крутнувся трохи на коні й побачив чоловіка, що гукав. Він їхав на гнідому коні й був дуже гарним юнаком із білявим волоссям, синіми очима і рожевим обличчям. Одягнений у червоно-брунатне вбрання й чорну шапку з білою пір'їною, він мав меч і ріг.

— Я не загрожую нікому, — запевнив він Вітіко.

— Хіба що всім гарним дівчатам! — усміхнувся червоний вершник.

— Я міг би підтримувати шляхетну дружбу і з лицарем, наприклад, із цим шкіряним вершником, — мовив юнак.

— Може, а може, й ні, я тим часом ще не можу сказати, — стенув плечима Вітіко.

— А тепер іде другий ряд позаду нас, — пояснював далі червоний вершник. — Це Бен, його ще звать Полководець, але він не полководець. Правда, Бене, ти ж не полководець чехів? — гукнув він назад товаришеві.

— Я скоро буду ним, — відповів той.

Вітіко озирнувся. Той чоловік їхав на вороному коні, мав світле волосся, зелене вбрання, чорну пір'їну на чорній шапці, меч і ріг.

— Того, що праворуч від Бена, звать Каста, — розповідав червоний вершник. — Ти тільки глянь на нього, він завжди піде на смерть задля своїх друзів. Касто, ти помреш за нас усіх! — гукнув червоний вершник.

— А ви всі за мене! — відповів Каста.

Каста їхав на вороному коні, мав русяве волосся, сіру пір'їну на чорній шапці, ріг і меч.

— А ті двоє позаду їх — сини Сміла, великого полководця князя Собеслава, — знову заговорив червоний вершник, — вони завжди прагнуть робити одну роботу, мають однакових коней та вбрання і ще повинні признатися нам, чи їхні любки мають однакові очі. Ти бодай глянь на них, мій шкіряний.

Вітіко озирнувся і тільки побачив, що обидва вдягнені в зелене, мають червоні пір'їни на чорних шапках і кожен їде на буланому коні.

— А ще далі ззаду їдуть Мікул, Радміл та інші, — пояснював червоний вершник, — тепер немає сенсу озиратися на них, а якби ми замість кавалькади знову зібралися в гурт, ти, можливо, ближче поглянув би на них і побачив би, чи вони подобаються тобі.

Вітіко помітив, що всі ті чоловіки вдягнені однаково: не дуже широкий верхній одяг із поясом, тугі штани і шкіряні чоботи з коротким грубим шипом ззаду. Всі були в дуже вузьких шапках, позаду яких волосся спускалося на шию, а потім було зрізане навскіс.

— Що ж, шкіряний, я тобі вже трохи розповів, — мовив червоний вершник, — ми аж ніяк не відмовчуємось, а от ти прибув із країни Офір або з країни цариці Савської і туди ж і їдеш у такому вбранні.

— Я обрав собі такий обладунок, який вважав за добрий, — відказав Вітіко.

— І ти візьмешся за великі справи, — припустив червоний вершник.

— Ти, може, теж, — відповів Вітіко.

— Ти, певне, вже бачиш, — пояснював червоний вершник, — що ми не хотіли образити тебе, битися з тобою чи вбити тебе, коли глузували з тебе й жартували. Ми налаштовані на багато важливих справ, на завоювання не тільки Богемії, а й таких дрібних країн, як Австрія, Баварія, Саксонія, Німеччина і цілий світ, а саме: світ задовольень. Ми королі та управителі того господаря, що володіє всіма країнами. І навіть земля йому замала, навіть на зорі й небо він прагне поширити свою владу. Хтось сидить у горах Карконоше і має там своїх людей, хтось у горах коло Саксонії і має там своїх людей, хтось у Баварському лісі і має там своїх людей, хтось на благословенній луці коло Ельби і має там своїх, і всі вони такі, як ми.

— Одяг, у якому ви ходите, я бачив і в інших країнах, — мовив Вітіко.

— Не тільки одяг, а й звичаї і традиції та все інше поширені в усьому світі, і ми живемо з усім світом, ми не можемо сидіти за нашою дубовою колодою, щоб вона затінювала нас. Звісно, старі люди розказують, що наш народ колись жив відрубно, був собі сам по собі і не прагнув пориватися назовні, любив пісні й танці, шанував гостинність і обробляв землю. Розум вважали за найбільшу цінність, а присуд, який вирішував суперечку, правив за найдорожчу прикрасу. Тож найвища влада в нашій країні належала не військовому проводу, а судочинцям. Крок вимагав влади в народі, бо його розум був вищий від усіх і він усім міг порадити й допомогти. Напади ззовні просто відбивали. Князь Само в давноминулі часи знищив військо франкського короля Дагоберта в триденній битві під Тоґастбурґом, а військо Людовіка Німецького, що прагнув поневолити чехів, зазнало нечуваної нищівної поразки. А ми не знаємо ані місця битви, ані ім'я чоловіка, що був проводирем нашого народу. Кажуть, тоді були добрі часи, але хтозна, як воно все відбувалося. Старі люди завжди хвалять минувшину і давні часи. Роки, які ближче до нас, були тут у країні теж досить буремні. Чому той чоловік не зберіг краще своє ім'я і чому я не повинен мати змоги шукати і знищувати лихого сусіду, що завдає мук і погрожує, в його країні і чому я не можу нести в серце чужих народів ім'я мого проводиря, щоб його шанували й боялися?

— Ми зі славою понесемо ім'я нашого народу в найдальші країни, — мовив Вітіко.

— Що ж, якщо ти нестимеш корогву, тоді ми всі, що тут є, підемо з тобою в будь-яке військо володаря! — вигукнув червоний вершник.

— Я не нестиму корогви, — заперечив Вітіко, — який-небудь славетний князь Богемії сам скаже, кому її нести.

— Може, твій Собеслав? — запитав червоний вершник.

— Може, Собеслав, а може, той, хто буде після нього, — відказав Вітіко.

— Чому він випустив короля Лотара, коли оточив і розбив його під Хлумецом, і задовольнився тим, що лишився князем Богемії?

— Він знає, — відповів Вітіко, — і знає, чому обстоює німців, але це не завадить йому колись зі славою повести наш народ за кордон.

— Тож ти їдеш не з країни цариці Савської чи країни Офір, а належиш, як чую з твоїх слів, до нашого народу, — виснував червоний вершник.

— Ти ж бачиш, що я їду на північ, отже, приїхав із півдня, — відповів Вітіко.

— Ми всі їдемо з тобою на північ, отже, приїхали з півдня, — пожартував червоний вершник.

— Таж так, — погодився Вітіко. — Лишається тільки питання, хто здаля, а хто зблизька.

— Тож ти, мабуть, мандруєш із лісу, де ростуть ялиці та журавлина, — мовив червоний вершник.

— Ялиці, журавлина та інше, — підтвердив Вітіко, — і там є багато місць, де невибагливий чоловік може спорудити добрий лісовий замок.

— Та вони там такі невибагливі, що їх і жаби задовольняють, — усміхнувся червоний вершник.

— Їм досить і жаб, і в цьому є перевага, — мовив Вітіко.

Почувши ці слова, червоний вершник напівобернувся на коні й гукнув своїм товаришам:

— А що, друзі, якби ми коли-небудь поїхали на лови в південні ліси нашої країни, звідки тече гарна Влтава, бо ось шкіряний каже, що там було б не так уже й погано?

— Якщо вовки, ведмеді та олені взимку там не замерзають, то вам цього було б досить! — гукнув вродливий юнак, якого червоний вершник назвав сином Начерата.

— І ми зі списками в руках та в міцних чоботях на ногах підемо через каміння, болота і плутане коріння, — крикнув той, кого червоний вершник назвав Велиславом.

— Хтозна, чи відбувалися там коли-небудь лови так, як вимагають приписи, — крикнув Одолен збоку від Вітіко, — а якщо ми будемо перші, хто запровадить там справжні лови, нас чекає слава, і тим більша слава, що більше труднощів нам

доведеться подолати. Перемога справжня тільки тоді, коли перекидають гори, щоб дістатися до ворога.

— Та ти річку вип'єш, щоб дістатися до нього! — засміявся червоний вершник.

— Це було б надто повільно, — заперечив Одолен, — я кинуся з нашими людьми в річку й перепливу на той бік.

— Ми підемо туди, — крикнув той, кого червоний вершник назвав Беном, — бо ще не були там!

— А коріння і трави ми, звичайно, знайдемо, щоб мати приправи, коли будемо змушені пекти на вечерю борсука, — гукнув той, кого назвали Кастою.

— А ведмежі шкури привеземо жінкам і дівчатам, щоб мали м'якенькі укривала! — крикнув котрийсь син Сміла.

— Еге ж, твоєї матері, щоб ноги зігріла, — кинув Велислав.

— Коли-небудь ми поїдемо туди, — крикнув червоний вершник, — але день ще не можемо обрати, бо хтозна, що ми там знайдемо і чого зазнаємо, а старий Космас уже не живе, щоб латиною дорікати нам за наші звичаї і вихваляти давні часи.

— Поїдемо! — гукнув чийсь голос.

— Атож, поїдемо! — гукнув ще хтось.

— Авжеж! — гукнув третій.

— А наші звичаї — справжні чисті білі ягнятка супроти вовків, якими були ті звичаї давніше, — сказав червоний вершник, знову повертаючись на коні обличчям уперед. — Якби старий Космас не мав уже вісімдесятьох років, коли записав на багатьох пергаментях дії нашого народу, то б побачив, якими були ті давні: вони були лихі, а ми тепер добрі. А ти, шкіряний лицарю, вже чув про два великі роди нашої країни, які були такі великі, що не було більших від них і навряд чи буде коли-небудь більший?

— Я чув про багато родів цієї країни, — відповів Вітіко, — і не знаю, кого ти маєш на увазі.

— Тож слухай, — почав розповідати червоний вершник, — був колись у країні чоловік, що жив у замку Лібіц і мав синів та

доньок і володів землями, які тягнулися впоперек князівства. Звали його Славник. Перед ним уже було багато Славників. Коли від спасіння світу ще не почався тисячний рік, один його син, що звався Войтех, був єпископом Праги. Він був другим у низці єпископів і прибрав собі ім'я Адальберт. Космас вихваляв його і написав про нього на пергаменті, що він був високого роду, мав гарну статуру, був привітним у спілкуванні, дотепним у житті і його всі любили. А ще за давніх часів жив чоловік на ймення Врш, від якого походять врші. Одного разу дружину одного врша заскочили під час перелюбу. Існував звичай, що жінка, винна в такому переступі, мала загинути від руки свого чоловіка. Та жінка втекла до Адальберта, покаялася, а щоб вона могла спокутувати свій гріх, Адальберт послав її до жінок монастиря Святого Георгія. Врші прибігли до Адальберта і шукали ту жінку. Не знайшовши, ганьбили Адальберта як злочинця і захисника перелюбу. А він сказав їм: «Я не перелюб захищаю, а перешкоджаю страхітливому звичаю, який суперечить християнству, що прагне не смерті грішника, а його поправи», аж тут проводир вршів кинувся до Адальберта й крикнув: «Тебе я не вб'ю, щоб ти не став мучеником, але твоїм братам і твоєму дому я згадуватиму це до останнього родича». Потім врші побігли далі, а коли їм виказали місце перебування провинної жінки, обступили облогою монастир, аж поки їм видали ту жінку. А оскільки шлюбному чоловікові було страшно вбивати її, врші наказали, щоб їй відітнув голову звичайний слуга. Адальберт розсердився, плакав, прокляв вршів, одразу покинув Прагу й подався до Рима. Врші почали ворогувати з братами Адальберта, яких ще жило п'ятеро в країні, вони володіли неподіленою спадщиною Славника і жили в замку Лібіц. Боротьба тривала довго, то вщухала, то починалася знову, Славниковичі втратили все, крім Лібіцу, та й Лібіц опинився в облозі. Анастасій, абат Бржегновського монастиря, що був другом роду Славниковичів, був у тому замку й порадив, коли смілива оборона виявилась марною, втекти до церкви. Всі нащадки Славника

подалися до церкви та вітваря, а коли врші вдерлися до замку і обіцянками виманили втікачів із церкви, то повбивали геть усіх: чоловіків, жінок, дітей і дівчат. А слуг і людей, які належали вбитим і були в замку, закріпачили. Абат Анастасій утік до Угорщини і вже ніколи не повернувся. Врші забрали всі маєтності Славниковичів і проводир вршів жив тепер частіше в Лібіці. Тільки троє Славниковичів уникли долі свого роду: Адальберт, що був у Римі, Радим, його наймолодший брат, що поїхав разом із ним, і Собібор, найстарший, що, коли одного разу ворожнеча вщухла, подався з богемським військом разом з імператором Оттоном проти північних слов'ян, познайомився з польським королем Болеславом, лишився в Польщі і здобув там маєтності та повагу. Але рід уже не піднявся і згас.

— А чому князі не забороняли таких дій? — запитав Вітіко.

— Так, тоді був один князь, — відповів червоний вершник, — що звався Болеслав Рудий, і він з усім своїм почтом сприяв вршам і навіть воював разом із ними проти Славниковичів. А коли зійшов на княжий престол, то дав одному вршу за дружину свою доньку, і врші мали нащадків від нього. Але Болеслав утратив усі прилеглі землі своєї держави й розлютився і на родовитих, і на простолюду. Це породило обурення, і врші перші повстали проти нього. Він був змушений утікати. Потім Болеслав знову став могутнім і запросив під час карнавалу, коли всі розважалися, найшляхетніших людей країни, а також вршів до себе, а ошукавши їх своєю приязністю, напав на них зі своїми охоронцями, передусім сам проштрикнувши кинджалом тіло свого зятя, і вбив усіх, кого боявся. Але того самого місяця його осліпив польський князь Болеслав і він помер за кілька років, ніким не оплаканий, в одному далекому польському замку. Коли десь через сімдесят років князь Вратислав запанував як король цієї країни, врші знову тішилися повагою: Бук, Чач, Добромил, Тіста та інші. Та коли князь Вратислав помер і на князівський престол зійшов його син Бржетислав, двох наймогутніших вршів вигнали з країни: Мутину, що доти був приятелем князя і жупаном Літомер-

жица, і Божея, проводиря вршів, володаря Лібіца і жупана в Жатеці. Адже князь зокрема дізнався, що вони під час облоги польської фортеці Брдо накладали з ворогом. Коли минуло чотири роки після цього вигнання, про яке пишуть, що воно сталося 1100 року, князь Бржетислав у вечірніх сутінках у День святого Хоми повертався з ловів у лісах коло Крживоклату до свого двору в Збечні, а в лісовій п'їтми назустріч йому їхали люди зі смолоскипами, з лісової гушавини вискочив чоловік на ймення Лорек і щосили вгородив йому в тіло мисливський дротик. Лех Космас записав: «Наче зірка з неба, впав високий князь у лісі на землю». Люди князя підїхали запізно і підняли вмирущого. Побігли шукати вбивцю і побачили, що він разом із конем упав у канаву, проткнувши себе власним мечем. Чи то навмисне, бо ж не міг уникнути погоні, чи то внаслідок нещасного випадку, — те вже годі дізнатися. Поширилася чутка, ніби вбивцю підіслали вигнані врші Божей і Мутина. Коли після Бржетислава на князівський престол зійшов його брат Борживой, вршів закликали назад і вони вірно служили. Та оскільки двоюрідний брат Борживоя Сватоплук з Оломоуца прагнув зійти на князівський престол, він послав до Борживоя начебто посланця, що мав йому назвати його ворогів, і він назвав вршів, Борживой став недовірливий і двічі намагався схопити врша Божея, а потім врші відійшли від нього, перекинулись до Сватоплука, допомогли йому перемогти і зійти на княжий престол. Борживой був змушений утікати до поляків. За рік по тому Сватоплук із військом разом зі своїм кумом Генріхом V, королем німецьким, пішов проти угорського короля Коломана. Для захисту Богемії він лишив пана Вацека і врша Мутину з військом. До Пресбурґа Сватоплук і Генріх прийшли разом. Сватоплук зруйнував і знищив усе, що могло б йому перешкоджати в околицях Пресбурґа і намагався разом із Генріхом здобути місто і фортецю. Аж тут прибув посланець, повідомивши, що польський король Болеслав, що був другом Угорщини, вдерся з Борживоєм у Богемію, переміг Вацека та Мутину, спустошив жупи, і прийшов таємний посланець від

Вацека, який сказав, що Мутина порозумівся з ворогом, він, як виявилось, сприяв Борживою, тільки вдавав боротьбу, а сам потай пішов до свого двоюрідного брата Немоя, що є прихильником Борживоя. Сватоплук був змушений відійти від Пресбурга, і король Генріх теж мусив піти геть. Сватоплук зі своїм військом пішов у Богемію, а польський король повернувся в Польщу. Вацек і Мутина вийшли назустріч князю. Він приязно зустрів їх і був приязний із вршами, які були з ним в Угорщині. Потім поїхав у замок Мутини, що мав назву Вратислав, і переночував там. Коли почався день, він зібрав усіх людей, які були з ним, у великій залі замку: панів, лицарів та всіх інших. Прийшли Мутина з двома молодими синами, врші Домаслав та Уніслав. Князь швидко зайшов до зали, вискочив на лаву коло печі й крикнув звідти, що врші здавна завжди були підступні, зрадливі та лихі, і заявив: «Тож я віддаю їх на поталу, і той, хто вб'є їх, забере їхнє добро і маєтності, все, що зможе захопити й загарбати. Ці, що в залі, будуть першими». Потім зіскочив із лави й вийшов із зали. Мутина сидів на стільці й мовчав. Він одразу отримав два удари і не ворухився. Під час третього удару хотів підвестися, та вже його голова відскочила від тулуба. Вбили Уніслава і Домаслава. Дітей Мутини кудись повели. Невша, один приятель вршів, вискочив із вікна в ліс, але світлий одяг виказав його, його схопили і осліпили. Краса і Вакула скочили на коней і помчали до замку Лібіц, де сидів Божей. Він саме обідав із дружиною і своїм юним сином Боржитою і пустив їх до себе як вершників з угорської війни. Краса забіг і паплюжив усіх, а коли йому показали Боржиту, вбив його і закривавленим мечем проткнув батьку серце. Вршів у замку перебили, з убитих здирали одяг і прикопували їх, усе сплюндрували. Тепер врші, які лишилися живі, почали війну проти свого напасника, і війна ставала дедалі лютіша, бо їм допомагали їхні прихильники, а їхніх ворогів більшало. Проте врші зазнали поразки й загинули. Одних повели на ринкові майдани міст і стратили там, інших убили на горі Петржин або ж на

вуличках і в будинках. Старий лех Космас написав, що сини Мутини були добрі хлопчики й такі гарні, наче намальовані на слоновій кості, проте їх убили. Люди хрестились і тікали. Перебили всіх вршів, крім одного, що втік, то був Йоганн, син Тісти. З замку Мутини Сватоплук знову пішов проти Коломана, бо ж той ішов у Богемію, і одного разу, коли він прудко мчав у лісі, одна гілка так ударила йому по оку, що вибрала його. Сватоплука повезли до Праги, де він одужав. Коломан повернувся до Угорщини. Сватоплук, одужавши, їхав узимку зі своїм військом три дні і три ночі, аж поки добувся до Нітри, куди хотів заїхати, але охоронці побачили його і замкнули браму. Тож він спустошив усе навколо й повернувся назад у Моравію. Коли настало літо, він хотів помститися полякам і рушив у похід проти них разом із королем Генріхом. Але війна точилася аж до осені без успіху і вже треба було думати про повернення. Двадцять першого дня місяця вересня, коли Сватоплук був цілий день коло короля, щоб порадитися про відступ, і коли він у вечірніх сутінках повертався до своїх наметів, із лісу до його почту виїхав якийсь чужий лицар, тоді казали, що це врш Йоганн, син Тісти, і шосили метнув списа поміж плечі князя, тож той упав мертвий із коня. Вбивця втік завдяки своєму прудкому коневі. Наступного року після цього вбивства Йоганна, сина Тісти, схопили під час бунту проти князя Владислава, і Вацек осліпив його. За три роки по тому Вацека вбили з наказу теперішнього князя Собеслава, який був тоді ще молодим княжичем, на полі під Вишеградом, бо друзі повідомили княжичу, що Вацек звинувачував його перед його братом князем Владиславом і хотів виманити його з Вишеграда, щоб полонити і осліпити.

— Страхітливі розправи, — зітхнув Вітіко, — і я знав і про них.

— Я розповідаю тільки тому, — сказав червоний вершник, — щоб показати, що діялось.

— А князі тим часом сиділи на своїх володарських престолах, — мовив Вітіко.

— Атож, князі, князі, — підтвердив червоний вершник. Обернувся і крикнув: — Друзі, чоловік, що їде поряд зі мною, запитує про князя нашої країни.

— Я мав на увазі тільки князів, які правили тоді, — поправив його Вітіко.

— Так, князі, князі, правда, друзі, що є така річ, як князі? — гукнув червоний вершник.

Дехто з вершників, почувши ці слова, засміявся.

Червоний вершник знову повернувся обличчям уперед і сказав:

— Колись, мій сину, в цій країні, що лежить така благословенна перед нами, не було князів. Хтозна, що тоді діялось, коли твій ліс ріс ще й тут, де ми тепер їдемо.

— Було досить ведмедів і мало мисливців! — крикнув Одолен.

— Марбод зі своїми людьми повбиває всіх ведмедів і туврів, — кинув червоний вершник.

— Були часи! — крикнув вершник, якого назвали сином Начерата.

— Проте наші старі навряд чи вмiли розповідати про минулі часи, — зауважив червоний вершник, — вони тільки хвалять завжди, як воно було, коли батько Чех перейшов сім річок і наші предки осiли в країні. В одній частині країни панував той, у другій — хтось інший, а в третій не було нікого, і всі були дуже щасливі, як завжди бувають щасливі, коли починають розповідати про початок життя якогось народу.

— Тепер це не було б щастям, — мовив Велислав, — але могло бути щастям, бо люди ще господарювали коло своїх осель.

— Але господарність скінчилася, — зітхнув червоний вершник. — Коли старий Крок склепив очі і його авторитет успадкувала його донька Лібуша, кожен хотів стати її чоловіком і всі тиснулись до неї, а вона обрала Пржемисла, земляка, шляхетного чоловіка, жила з ним, і вони підпорядкували собі країну, де жили, і від них походили численні нащадки,

що завжди тримали ту країну в покорі й були князями: Незамисл, Мната, Воєн, Уніслав, Кржесомисл, Неклан та інші, хто їх знає тепер, і Гостивіт, і Борживой, його син, перший християнський князь, і його онук, святий Вацлав, чийм братом був жорстокий Болеслав; та інші. Помираючи, вони завжди поділяли землю між синами, і це призводило до суперечок і жорстоких учинків, але ніхто чужий не приходив у Богемію та Моравію воювати з нащадками Пржемисла. Сто років тому серед нащадків Пржемисла з'явився видатний чоловік на ймення Бржетислав, син князя Ульріха, онук князя Болеслава Побожного, правнук Болеслава I, брата святого Вацлава. Бржетислав зі своїми шляхтичами, лехами і жупанами вирішили, що Богемія відтоді має бути неподільна, найстарший із роду Пржемисла мав бути великим князем Богемії і Моравії, а решта нащадків цього роду мали отримати землі в Моравії, жити з тих земель, мали називатися князями і бути підпорядкованими найстаршому князеві. Ця постанова мала покласти край суперечкам, великим князем завжди мав бути найстарший і найдосвідченіший чоловік і кожен нащадок Пржемисла мав дбати і про Богемію, і про Моравію, бо міг коли-небудь стати князем. Але цей закон порушили ще онуки Бржетислава. Він мав багато онуків. Від свого найстаршого сина Вратислава він мав чотирьох онуків: Бржетислава, Борживоя, Владислава і Собеслава, що тепер великий князь. Від свого молодшого сина Конрада, що був князем у Брно, і Оттона, що був князем в Оломоуці, він мав онуків Ульріха, Лютольда, Сватоплука, Оттона і Бржетислава. Коли старий Бржетислав помер, його наступником на князівському престолі став його син Вратислав, що був найстаршим нащадком роду Пржемисла і першим серед богемських князів досяг найбільшої пишноти, якої міг досягти, а саме: королівської корони. Коли він помер, його наступником на престолі став його брат Конрад, бо тепер уже він був найстаршим представником роду Пржемисла. Коли невдовзі помер і він, наступником став найстарший син короля Вратислава Бржетислав, що тепер був найстар-

шим у роді Пржемисла. Саме цього Бржетислава вбили в лісі коло Крживоклату. Після похорону наступником на княжому престолі став його брат Борживой, хоча він уже не був найстаршим представником роду Пржемисла, проте Бржетислав домовився з можновладцями країни, що його наступником має стати брат. Найстаршим представником був Ульріх, що намагався утвердити своє право, але невдовзі відступив. Але не так учинив Сватоплук, бо йому кортіло бути князем. Він вдався до насильства, але марно. Тож потім послав, як я вже розповідав, до Борживоя одного ошуканця, який мав розповісти, нібито Сватоплук кривдив його і тому він перейшов до Борживоя. Той чоловік розповідав Борживою і правдиве, і брехливе, і назвав йому як ворогів тих, хто був його друзями. Борживой сповнився недовіри і став немов чоловік, що піднімається драбиною і обрубуює щаблі позаду себе. А коли від нього був змушений утекти навіть його шляхетний брат Владислав, Борживоя було легко повалити, і великим князем став Сватоплук. Наче вогонь, що горів на княжому престолі, він сидів на ньому два роки. Але породив велике невдоволення, тож його вбили.

— Я знаю про ці сумні події, — зітхнув Вітіко. — Князі так вживали владу, що завжди зростало тільки зло.

— Тож ти, мій друже, теж бачиш, які ті князі! — виснував червоний вершник. — Але прийшов чоловік, що поставив межу і стримав лихо. Такого шляхетного, чудового, великодушного і високого чоловіка не було ще ніколи. За весь час його князювання не пролито жодної краплі крові, від ворогів він відборонився, покарав їх, але потім простив їм, а народ зробив щасливим і задоволеним. То був Владислав, брат Бржетислава, вбитого в лісі коло Крживоклату, і брат Борживоя, що його прогнав Сватоплук. Оскільки внаслідок порушення принципу наступності на престолі за віком з'явилася непевність у визначенні наступника, можновладці Богемії і Моравії одразу після вбивства Сватоплука самі обрали собі князя, і то Владислава, що вже в найближчі дні після смерті Сватоплука

зійшов на князівський престол у Празі. Князюючи вже два місяці, він захотів відсвяткувати Різдво в Градеці й запросив на свято свого двоюрідного брата Оттона Чорного, Сватоплуківського брата. Але й до великого князя прийшло запрошення від німецького короля Генріха V відсвяткувати з ним новорічні свята в Регенсбурзі. Тому князь послав до Градеца богемського пана Вацека, щоб той привітав і гостинно прийняв там Оттона, а сам подався з поштом у Регенсбург. Коли великий князь був у Пльзені, примчав вісник, повідомивши, що напередодні Святого вечора князів брат Борживой із військом узяв Прагу та Вишеград і проголосив себе великим князем. Владислав відправив вісника до Вацека і Оттона, закликаючи вирушити на Прагу, й водночас послав звістку про ту okazію королю Генріху, а сам зі своїми людьми подався назад у Прагу. З Вацеком і Оттоном він обступив облогою Вишеград, де був Борживой, і почалася війна батьків проти синів, синів проти батьків, братів проти братів, родичів проти родичів, земляків проти земляків, і це лихо тривало вісім днів, аж поки в Богемію вступив король Генріх, забезпечив завдяки своїм представникам припинення бойових дій і запросив обох братів до Рокіцанів, де він стояв. Вони приїхали обидва, і їх схопили на полі перед Рокіцанами: Владислава як друга, а Борживоя як ворога. Його закували в кайдани і спровадили у фортецю Гаммерштайн на Рейні. Владислав повернувся в Прагу і вчинив суд над тими, хто відкинувся від нього. Найтяжчих зрадників тільки осліпили, інші втратили маєтності, а голову старого міста Праги Привітана змусили тричі прилюдно нести по ринку собаку, потім кат відтяв йому бороду і він був змушений піти у вигнання. Через якийсь час Оттон Чорний теж спробував поширити свої права на князівський престол. Князь схопив Оттона, і князеві друзі порадили осліпити його. Але князь сказав: «Я й близько не маю наміру всякчас підживлювати ненависть». Він тримав Оттона три роки у в'язниці спершу у Вишеграді, а потім у Крживоклаті. Оттон покаявся, і князь повернув йому його маєтності. Крім того, ще й Собеслав, наймолодший брат князя

Владислава, найтяжче і найдовше кривдив його. Були сварки і примирення, нові сварки і нові примирення. Як Собеслав був ще хлопцем, його брат Борживой, тікаючи від Сватоплука, взяв його з собою. Коли польський король Болеслав вступив у Богемію, щоб звільнити Борживоя з в'язниці в Гаммерштайні і знову посадити на князівський престол, Собеслав був у польському війську. Під час страхітливої битви в горах Карконошах пролилося багато чеської крові, і Собеслав із польським військом повернувся в Польщу. Коли за якийсь час польський король знову одружився і обрав собі за дружину сестру дружини богемського князя, і сестри намагалися утвердити мир між своїми чоловіками, а до того ж приїхала ще й мати всіх синів, що сперечалися, — Владислава, Борживоя і Собеслава, — полячка Сватава, вдова богемського короля Вратислава, щоб примирити сперечальників, князі Богемії і Польщі уклали мир, Владислав простив своєму молодшому братові Собеславу і дав йому для життя Жатець та землі коло нього. Але він, як і Оттон, намагався утвердити свою владу над великим князем, і той застеріг його. Та коли друзі Собеслава сказали йому, що князь хоче заманити його до Вишеграду, щоб там схопити та осліпити, і Вацек потім супроводив його до Вишеграду, Собеслав наказав вбити його на полі перед Вишеградом і втік. Владислав дуже розсердився, але знову простив братові, покликав його, як не минуло ще й двадцятьох місяців, назад, і дав йому у володіння землі навколо Градеца, а також Брно і Зноймо. Тепер Собеслав засвідчував вірність, як і Оттон. Коли на Лукерському полі точилася битва проти угорського короля Стефана, він разом з Оттоном зайшов у тил ворога і одержав велику перемогу, після якої богемське військо повернулося до Праги зі славою і великою здобиччю. Після цих подій Борживоя звільнили з в'язниці в Гаммерштайні. Владислав доброхить зійшов із князівського престолу й передав йому владу над Богемією і Моравією. Але Борживой не тямив урядувати, тож Владислав знову почав княжити. Собеслав, будиши вірним вісім років, укотре повстав проти

свого брата. Владислав, розгнівавшись, пішов із військом у Моравію, прогнав Собеслава разом із дружиною — угоркою Адельгайдою — і вже ніколи не пустив назад. Собеслав був добрим лицарем і мав гарну статуру, і чеський народ вважав, ніби він має бути десь далеко. Настав нещасливий рік, який називали 1125 роком після народження Спасителя. На початку того року захворів Владислав. Він справив свято Трьох Святих Царів на своєму дворі в Збечні, тяжко захворів і наказав перевезти його до Вишеграду. Він підупадав дедалі більше. До нього підходили різні люди і просили примиритися з Собеславом. А той і сам прибув у Богемію серед лютої зими і обійшов у лісі Білу гору. То було на початку лютого. Сватава, мати двох синів, сіла на ліжко хворого і своїми шанобливими вустами і всією своєю шанобливою постаттю просила його примиритися. Шляхетний єпископ Бамберзький Оттон після подорожі з метою навернення людей до християнства заїхав до Праги. Князь сповідувався йому і отримав від нього церковні благословення. Єпископ також вимагав примирення. Двадцять п'ятого дня місяця березня князь нарешті звелів, щоб приїхав Собеслав. Він приїхав. Брати, заплакавши, обнялися, і Собеслав став навколішки коло ліжка хворого. Всі в Богемії зраділи на цю звістку й молилися в церквах, щоб князь одужав. Проте він помер дванадцятого дня місяця квітня, його тіло повезли в монастир у Кладруби, який він обдарував маєтностями, а його брат Собеслав зійшов на богемський престол і сидить уже на ньому тринадцять років.

— І тепер він уже інший, ніж був раніше, — мовив Вітіко.

— А ти, шкіряний, багато знаєш про наші справи, — дивувався червоний вершник.

— Про них відомо і в інших країнах, — сказав Вітіко.

— Але він почав правити не серед спокою, — розповідав далі червоний вершник. — Оттон Чорний поїхав до німецького короля Лотара і сказав, мовляв, йому належить богемський князівський престол, і просив короля про допомогу. Король послав князю послання: навіть якщо увесь богемський

і моравський народ бажав його і обрав, ті вибори не чинні, бо дати розпорядження про них і провести їх міг тільки німецький король. Він дав Собеславу термін, щоб той з'явився до його суду й чекав присуду. А якщо він не зробить цього — нехай готується до війни. Собеслав сказав: «Я сподіваюся на милосердя Господнє і на заступництво наших святих Вацлава і Адальберта, які не дадуть нам опинитись у руках чужинців. Потім він рушив у Моравію й зайняв маєтності Оттона. Згодом пройшов по Богемії, закликав народ і звелів молитися в церквах. Узяв корогву святого Адальберта з церкви замку Врбчан, який належав Славнику, прикріпив її до списа святого Вацлава і звелів нести її попереду під час війни. Наступного року по тому, як князь Собеслав зійшов на князівський престол, король Лотар почав серед зими війну. З ним були майже всі пани Саксонії, звідки він походив, а також Альбрехт Ведмідь і Генріх фон Гройч. Собеслав зі своїм військом чекав короля в долині Хлумеца. Коли король вступив у Богемську марку, Собеслав послав йому ще одну звістку через Начерата, Сміла, Дівіша і Мирослава, що мали почет із собою, і звелів їм переказати: «Чехи досі самі наставляли своїх князів, і римський імператор визнав їх як правителів християнського світу, тож ми й хочемо зберігати цей стан і швидше загинемо, ніж візьмемо на себе нове ярмо. Нехай нас Господь розсудить». Король не зважав на ці слова й рушив у Хлумецьку ущелину. Оттон зі своїм загоном ішов попереду. Його вбили разом з усіма. Потім прийшов другий загін. Його теж розбили. Потім надходили інші загони, на них нападали, їх розпорошували, розбивали, полонили. Король утік на гору, чехи оточили гору, щоб ані він, ані ті, хто був коло нього, не мали змоги втекти. Король відправив посланця до Собеслава. Собеслав піднявся на гору і сказав королю: «Ми почали цю війну не з пустотливості, щоб пролити кров твоїх людей і завдати тобі ганьби, ми воювали, щоб захиститися від насильства, яке хотіли заподіяти нам. Господь розсудив нас. Ми приймаємо від тебе підтвердження вибору князя, але не тому, що ти німецький король, а тому,

що будеш римським імператором, і повертаємо собі давні права». Король поцілував князя і підтвердив, давши присягу на корогві, його вибори. Після цього князь дав змогу королю і його людям безперешкодно піти звідти. Полонених він відпустив без викупу. Серед них були єпископ Мерсебурзький, єпископ Гальберштадтський, Альбрехт Ведмідь і три абати. П'ять сотень шляхетних німецьких лицарів, які полягли, і людей, що загинули з ними, а також людей з інших країн, які теж полягли, Собеслав звелів поховати.

— Добре вчинив, — кивнув головою Вітіко. — Моя мати і один шляхетний священик розповідали мені про ці події, як я був хлопцем, і ще частіше знову розповідали про це, коли я вже виріс і був юнаком.

— Коли Собеслав п'ятого року свого врядування вирушив із великим почтом у Моравію, — розповідав далі червоний вершник, — один слуга назвав йому двох людей із його почту, які мали намір убити його і чекали для цього слушної нагоди. Князь розповів про це своїм жупанам Здеславу і Дівішу, що були його вірними радниками, і звелів їм потай схопити тих обох чоловіків. Коли їх схопили, в них упізнали слуг братів Мирослава і Стржезимира. Їхня зброя була отруєна. Вони призналися, що їхні господарі наказали їм убити. Мирослава, що був коло князя, схопили, Стржезимир намагався втекти, але його наздогнали, обох зв'язали і привели у Вишеград. Князь припинив похід і пішов у Прагу. В місто він зайшов із непокритою головою, босий, в одязі покутника і одразу подався до церкви Святого Віта. Бамкали дзвони, діти з гілочками стояли на вулицях, священики співали хвалу святому Амброзію, тиснулися люди. В церкві князь помолився за свій порятунок. За сім днів по тому був день прилюдного суду і земельного з'їзду. Того дня прийшли дві тисячі чоловік. Князь виголосив промову, запевнивши у своїй ненастанній прихильності до Богемії та Моравії, і сказав, що він грішна людина, проте за гріхи його має спіткати, на відміну від брата Бржетислава, інша кара, ніж смерть, і карати має вища сила, а не руки грішної

людини. Суд повинен вирішити, невідступно дотримуючись справедливості судочинства. Суд відбувся, і наступного дня стражи Мирослава, Стржезимира, обох їхніх слуг і лікаря, що дав отруту. Мирослав назвав як головного призвідцю єпископа Майнгарда, що пішов на прощу в Єрусалим. Коли єпископ повернувся, його за постановою князя і лехів повели на суд до архієпископа Майнцького Адальберта і єпископа Бамберзького Оттона. Вирок зачитали в День святого Вацлава. Єпископ Бамберзький сам прибув до Праги. Майнгарда перед усім народом оголосили невинним. Єпископ Оттон, єпископ Оломоуцький Здик і семеро богемських абатів поклали свої епитрахилі й засвідчили невинність Майнгарда. Отак була врятована його честь. Відтоді вже ніхто не повставав проти Собеслава. З королем Лотаром він жив у дружбі і двічі давав йому своїх богемців для його подорожі до Рима. З польським королем Болеславом він воював через угорського короля Белу. Собеслав переміг, примирився з королем, і вони стали друзями. Відтоді мир.

Червоний вершник якось мить мовчав, Вітіко також.

— А тепер ти, шкіряний, — знову заговорив червоний вершник, — ти говорив про князів, запитував про них, я вже назвав тобі тепер досить князів і багато розповів про них. Оскільки я багато розповів і про князів, і про різні роди та про їхні дикі звичаї, а також про нас і наші добрі звичаї, тож тепер і ти міг би розповісти щось про себе і свою натуру, це буде втіхою для нас.

— Я вже сказав тобі, що я їду з півдня і прямую на північ, — відповів Вітіко.

— Справді сказав, мудрий чоловіче, — говорив далі червоний вершник, — і це дуже дивно, та оскільки ти не завжди матимеш на собі шкіряне вбрання і коли-небудь, можливо, поміняєш його на якесь інше, я не зможу назвати тебе, коли комусь розповідатиму про тебе, і не знатиму, що йдеться про тебе, коли хтось розповідатиме про тебе. Ти таки повинен мати одну річ, яку називають ім'ям, і ця річ має бути невинною, щоб її можна було назвати.

— Мене звуть Вітіко, — відповів Вітіко, — я походжу з півдня країни, і не маю ніяких інших родичів, крім матері, що шляхетного роду.

— Що ж, Вітіко, — мовив червоний вершник, — якщо ти походиш із півдня нашої країни, то ти, напевне, був і в Баварії, і бачив Генріха Гордого, про якого всюди говорять.

— Я не бачив його, — відповів Вітіко. — У Рандсгофі, що стоїть неподалік від річки Інн і де ще до великого імператора Карла і його синів часто жили володарі франкської землі, в монастирі, що стоїть там, колись справляли велике церковне свято. Отже, туди мав прийти герцог Генріх зі своєю дружиною Гертрудою і малим сином, що теж звався Генріх. Я пішов туди. Герцог не приїхав. Там були пфальцграф Оттон, архієпископ Зальцбурзький Конрад, єпископ Пассауський Регімберт, пани з Роре, Мозебаху, Порену, Мейсаги, Гагенау і багато інших.

— А тепер цей добрий герцог, мабуть, дуже озлоблений, як і багато зарозумілих панів, — зауважив червоний вершник. — Таж він ні про що інше й не думав, як про ласку, яку б він зробив Німецькій імперії: погодився з вибором, якби його обрали королем! А тепер на німецькому престолі сидить шваб Конрад і каже, що великий герцог мав би коритися. А великий герцог не хоче коритися, і тому вони схоплять один одного за бороди. Саксонія вже йому не дістанеться, а Баварію той шваб дасть своєму єдиноутробному братові молодому маркграфу Австрійському Леопольду, який буде добрим союзником тільки тоді, коли хто-небудь домагатиметься його підтримки.

— У Баварії кажуть, що герцог не піддасться, і ще меншою мірою — Вельф, — вкинув Вітіко.

— Отак спалахне іскра, — мовив червоний вершник, — і поширяться вогонь. Наш великий князь буде тим часом замки на марках своїх земель і дбає, щоб усі можновладці мали людей, потрібних для роботи, й чекає свого часу.

— Він, мабуть, слушно чинить, — підтвердив Вітіко.

— Так, можливо, ти, шкіряний, здогадуєшся, — погодився червоний вершник. — Три місяці тому він поїхав до нового

короля Конрада в Бамберг і домігся, що його молодому синові Владиславу, якого він торік зробив князем Оломоуцьким, дали як лен богемську корогву, а два місяці тому він скликав панів Богемії на з'їзд у Садській і там усі, і високі, й низькі, визнали молодого Владислава і підтримали його як наступника. Отже, ти, ясновидцю, бачиш, що в нас усі справи впорядковані та утверджені, тож нам, нашому гуртові вершників, не було б ніякої користі, якби ми теж, як ти кажеш, прагнули порядкувати в цьому краї. Ми могли б тільки вбивати оленів і вихваляти гарні очі дівчат, якби тут де-небудь були справді гарні очі; щонайбільше, до чого ми можемо бути придатні, — надати допомогу в тому, що задумали високі та низькі пани.

— Але навіть тоді, коли все добре впорядковане, а на престолі сидить князь, що править справедливо й по праву, — заперечив Вітіко, — це аж ніяк не заважає комусь іншому думати, ніби він може стати князем, і планувати, що він зробив би, якби престол належав йому.

— Тоді ми маємо мільйон князів, — скрикнув червоний вершник, — і всі вони думають, яка їм буде радість і насолода, коли князівський престол опиниться в їхніх руках! Але я тобі вже казав: кожен із нас і ми всі, увесь наш гурт, маємо перед собою щось вище, і саме воно цікавить нас: царство радості, яке охоплює увесь світ і супроти якого князівський престол — ослінчик, що про нього ніхто й не думає. Чи ти, може, хотів би стати ще одним Кроком, якщо ті, хто походить від нього через його доньку Лібушу та її чоловіка Пржемисла, погодяться з цим, і хотів би правити в мудрості й заснувати рід, що, неозорий, триватиме після тебе аж до кінця світу?

— Я про це не думав, — заперечив Вітіко, — та якби внаслідок війни чи якогось лиха всі, хто походить від Пржемисла, вимерли і Богемія та Моравія захотіли мене згідно з правом зробити своїм князем, я став би, якби думав, що зможу, князем і хотів би правити чесно і справедливо.

— Що ж, нащадки старого Пржемисла можуть опинитися в небезпеці, — мовив червоний вершник, — наш князь

Собеслав і далі товаришує з уже зблідлим імператором Лотаром, давав йому людей для його імператорських подорожей, відвідував його, а одного разу з п'ятьма тисячами людей і з великою пишнотою та численними подарунками їздив на день народження імператора в Мерсебург. Він дружитиме і з королем Конрадом, що дав його синочку ленне володіння, а якщо між королем Конрадом і гордим герцогом Генріхом у Саксонії чи десь-інде спалахне війна, князь Собеслав зі своїми людьми поїде допомагати королю, і в такому разі війна може тривати дуже довго.

— А ти теж був у Садській? — запитав Вітіко.

— Я там не був, і всі, хто тут їде, не були там, — відповідав червоний вершник, — туди їздили тільки досвідчені, а також ті, хто хотів із якихось причин.

Трохи згодом червоний вершник озвався знову:

— А тепер я трохи розкрию тобі наші наміри. Я і всі, хто зі мною, їдемо на схід, глянь на оту рівнину просто перед нами, туди, де росте деревце, там шлях відходить убік до краю, який називають Моравією, а оскільки ти нам із власної волі повідомив, що ти їдеш на північ, тож ми, напевне, й розстанемося там.

— Так воно й буде, — погодився Вітіко.

— А коли ти знову десь натрапиш на нас, — запрошував червоний вершник, — то під'їдь до нас і будь нашим товаришем.

— Але він має зректися свого звичаю, — крикнув ззаду Велислав, — їхати ступою!

— Подорожуючи, я їду тільки ступою, — відповідав йому Вітіко, — а в інші часи можу й по-іншому.

— А ми навіть у подорожах не їздимо ступою, — сказав Велислав.

— Тоді ви маєте коней для переміни, — зауважив Вітіко.

— Шкіряний має слухність, — погодився червоний вершник. — Він береже свого коня, а ми занапащаємо їх, він розумний, а ми легковажні.

Тим часом вершники доїхали до деревця, де шлях розгалужувався.

— Бачиш, ми їдемо цим шляхом праворуч, — мовив червоний вершник.

— А я їду по тому, що йде просто вперед, — нагадав Вітіко.

— Ну, шкіряний, бувай здоровий! — попрощався червоний вершник.

— Щасливої дороги і не шукай одразу сварки з людьми, на яких натрапиш на шляху! — гукнув Одолен.

— Якщо вони не спричинять, я й не шукатиму, — відповів Вітіко.

— Веселої подорожі! — гукнув Велислав.

— І тобі! — крикнув Вітіко.

— Бувай здоровий! — попрощався Бен.

— Повертайся швидше до нас! — гукнув син Начерата.

— Бувайте здорові! — побажав Вітіко.

— Бувай здоровий! Щасливої дороги! — гукнули вершники, які їхали позаду.

— Бувайте здорові! — відповів Вітіко. Потім постояв хвилинку і сказав червоному вершнику: — Я сказав вам, як мене звуть і звідки я їду, ти багато розповів мені й назвав мені тих, хто їде з тобою, а тепер скажи мені, хто ти, якщо ти так дбаєш про цей край і переймаєшся тим, що відбувається в ньому.

— Отож, шкіряний, слухай: я син шляхетного і великодушного високого князя Владислава, що за свого владарювання не пролив жодної краплі крові, я онук славетного короля Вратислава, я небіж князя Бржетислава, що в лісі коло Крживоклату впав, наче зірка на землю, я небіж нещасного Борживоя, що мусив утікати від Сватоплука, і я небіж теперішнього князя Собеслава. Мене звуть Владислав.

— Коли ти справді такий... — заговорив Вітіко.

— То що, Вітіко? — запитав червоний вершник.

— То мав би бути поважнішим, — закінчив фразу Вітіко.

— Мій сину, — мовив червоний вершник, — ось їде мій шлях на схід, у Моравію, а твій — на північ. Бувай здоровий і знайди своє щастя.

Після цих слів і він, і його супровід зрушили коней і помчали швидким клусом на схід, тож тільки закурилося за ними. Вітіко ступою подався на північ.

3. ЗАЛА БУЛА ДУЖЕ ВЕЛИКА

Року Божого 1140-го захворів богемський князь Собеслав. Торік восени він їздив на східний кордон своєї держави. А ще рік тому він, і теж восени, помер його приятель польський король Болеслав Кривоустий. Тепер Собеслав зміцнив свою державу проти Польщі, збудував замок Госту й жив неподалік від нього на своєму дворі в Хвойно. Він захворів напередодні Святвечора і звелів завезти його в замок Госту. Настала Різдвяна ніч, проминуло новорічне свято і свято Трьох Святих Царів, наближався місяць лютий. Князь лежав у покої з потинькованими стінами і трьома вікнами. Два вікна були завішані полотном, а крізь третє князь дивився в той бік, де лежали землі його покійного приятеля короля Болеслава. Надворі був мороз, тож тіло князя накрили ведмежою шкурою, поверх якої лежали його посивіла борода і руки. Поряд із хворим на дерев'яному стільчику сиділа жінка в темному вбранні. Князь заговорив до неї:

— Адельгайдо, дізнайся, чи юнак, який у неділю був у передпокої, ще є десь у замку або поблизу, і нехай він знайде мене.

Жінка підвелася і вийшла. За хвилину повернулася й мовила:

— Він ще тут, його знайдуть і пришлють до тебе.

Сказавши, жінка знову сіла на своє місце.

Небагато минуло й часу, як слуга відчинив двері й завів Вітіко, що й далі був у шкіряному обладунку.

Князь кивнув слугі, щоб той вийшов, а потім сказав:

— Адельгайдо, ти здогадалася, кого я мав на увазі. Підступи ближче, Вітіко.

Вітіко ступив кілька кроків від дверей і підійшов до князя.

— Ти повинен підійти аж до ліжка, — мовив Собеслав.

Вітіко підійшов, зупинився і дивився на князя. З його непокритої голови звисали на плечі русяві локони. Шкіряний шолом він тримав у руці.

— Вітіко, — заговорив князь, — ти був розумним у нашому з королем Конрадом поході в Саксонію, ти не належиш до жодного шляхетного роду моєї держави, в тебе чесний погляд, і ти не зрадиш мене. Візьми найкращого коня, що є в замку, захистися добре від холоду та їдь у Прагу. Там у Вишеграді скликали з'їзд і радяться, що буде після моєї смерті. Дізнайся, що вони кажуть і що наміряються робити, і привези мені назад докладну звістку. Я дам тобі золотого хрестика, покажи його єпископові Сильвестру, він допомагатиме тобі. Ти заприязнився з людьми навколо мене і виконаєш моє доручення.

— Ясновельможний пане, — озвався Вітіко, — якщо я привезу тобі правдиву звістку, чи будеш ти потім карати ті землі, які діють проти тебе?

— Ні, мій юний вершнику, — відповів князь, — я лише почую, що діється, а потім помру.

— Тож я йду і принесу тобі правдиве повідомлення, — пообіцяв Вітіко.

— Нехай Господь береже тебе, — побажав князь. Потім сягнув рукою до дерев'яної скрині, що стояла за ліжком, і дістав звідти скриньку, обтягнену червоним оксамитом. Відкрив її і взяв золотого хрестика: — Ось хрестик, — додав він.

Потім знову закрив скриньку й подав її Вітіко, що взяв її й заховав у куртці. Потім уклонився князеві та жінці й пішов до дверей. Жінка підвелася, підступила до нього і сказала:

— Нехай Господь благословить тебе, юний вершнику, і зберігай вірність, допоки житимеш.

Вітіко промовчав, а жінка пішла попереду нього до дверей і першою вийшла. В кімнаті, до якої вони зайшли, на численних простелених на підлозі оленячих шкурах гралося троє хлопчиків. На лаві сидів священник.

— Собеславе, — сказала жінка одному хлопчикові, — глянь у кімнаті, чи є там Бореш, і погукай його. Твій батько хоче послати цього чоловіка.

— Добре, мамо, — відповів хлопчик, підскачив і вибіг за двері.

— Мамо, батько спить? — запитав другий хлопчик.

— Ні, Вацлаве, — відповіла жінка, — але йому треба спочити.

— Та ми завжди тихенько сидимо, — скривився хлопчик.

— Треба ще якийсь час посидіти тихо, — наполягла жінка.

Хлопчик, що виходив, повернувся в супроводі озброєного чоловіка.

— Бореше, — сказала жінка, — князь відправляє цього вершника посланцем. Він має вибрати собі коня і отримати все потрібне.

— Я підготую все якнайшвидше, — запевнив Бореш.

— Де Владислав? — запитала жінка.

— Поїхав у ліс і невдовзі повернеться, — відповів Вацлав.

— Скажеш, коли він повернеться, — попросила жінка. — Бувайте здорові, велебний отче, а тобі, Вітіко, щасливої дороги.

Жінка знову пішла до кімнати хворого. Священик, що був підвівся, знову сів, а Вітіко і Бореш пішли до іншої кімнати. Там товклося багато людей: слуг, священиків та інших. Чоловіки перетнули кімнату, вийшли в передпокій, спустилися сходами вниз і пішли до стайні.

Минула година, Вітіко відчинили браму, і він поїхав на чорному князівському коні по засніженій стежці на захід. Вітіко обмотав собі ноги в стременах у грубі тканини, прикрив хутром шкіряний обладунок, накрив шолом шматком ведмежої шкури, руки теж замотав у хутро. В правій руці він тримав коротенький дротик, а на поясі в нього висів меч. Він їхав так прудко, що вранці четвертого дня доїхав до Праги.

Пошукав заїзду, завів коня в стайню, почистив одяг і з'їв щось на сніданок. Потім пішов до дому єпископа. Постукав

молоточком у двері. Воротар відчинив, повів Вітіко до сходів, а потім сходами до передпокою, де передав його чоловікові в сутані. Той запитав, чого хоче гість. Вітіко відповів, що він князів посланець і назвав своє ім'я. Потім його завели в теплу кімнату, де під балдахіном стояв великий хрест Спасителя. Двері коло хреста, сказав чоловік, ведуть до єпископа, проте Вітіко має зачекати, бо єпископ саме розмовляє з одним високим паном.

Вітіко став коло вікна й чекав. Чоловік сів на лаву.

Згодом двері коло хреста відчинилися, і вийшло двоє чоловіків. Обидва були у фіалково-синіх сутанах. Один мав високе чоло й темні очі, а каштанова борода спускалася йому на сутану. Другий мав сині очі й сиву бороду. В кожного висів на грудях золотий хрест.

Виходячи, чоловік із каштановою бородою сказав другому:

— Навчіться пізнавати його.

— Я знаю його, знаю, — запевнив чоловік із сивою бородою.

Потім обидва мовчки пройшлися по кімнаті до вхідних дверей. Там вони попрощалися, чоловік із каштановою бородою вийшов, а з сивою бородою повернувся в кімнату, з якої обидва були виходили. Тепер у ту кімнату подався й проводир Вітіко. За хвилину повернувся й завів Вітіко всередину.

Вітіко зайшов і побачив, що чоловік із сивою бородою та синіми очима стоїть серед кімнати. Проводир вийшов.

— Я єпископ Сильвестр, — промовив господар.

— Мене послав князь Собеслав, — пояснив Вітіко.

— Тож будь благословен і сідай на стілець, — запросив єпископ.

Вітіко сів, єпископ сів на другий стілець і запитав:

— Ну, а тепер скажи: як я розпізнаю твоє послання?

— Бо його кажу я, — відповів Вітіко, — а завдяки цьому знакові ви допоможете мені.

Вітіко витягнув із куртки червону оксамитову скриньку, дістав із неї хрестика й подав єпископу. Єпископ узяв його, поцілував і віддав Вітіко.

— Коли він дав тобі цього хрестика?
— Чотири дні тому вранці, — відповів Вітіко.
— Він дістав його з ліжка?
— Він підняв руку від ведмежої шкури на ліжку, сягнув до скрині за ліжком, дістав звідти скриньку з хрестиком і вклав її мені в руку, — розповів Вітіко.
— Добре, — схвалив єпископ. — Чого ти хочеш?
— У Вишеграді провадять нараду, — відповів Вітіко, — і я повинен дізнатися, що вони кажуть і що задумують, і доставити князю правдиву звістку.
— Тож я, дитино, розповім тобі, що знаю і що можу розкрити, а ти тоді їдь до князя й перекажеш йому, — запропонував єпископ.
— Це означатиме, що я не дізнаюсь, які їхні наміри, і не принесу князеві правдивої звістки, — заперечив Вітіко. — Адже ви, превелебний єпископе, самі сказали, що не знаєте всього і не все можете розкрити.
— Що ж, і як ти хочеш дізнатися про це? — запитав єпископ.
— Я піду на з'їзд і слухатиму, що там кажуть і що вирішують, — відповів Вітіко.
— Хочеш піти туди! — вигукнув єпископ. — Бідолашна дитино, вони оголосять тобі вирок, а потім виконають його.
— Не знаю, — стенив плечима Вітіко, — але я повинен намагатися виконати свою обіцянку князеві.
— І як я можу допомогти тобі? — запитав єпископ.
— Щоб вони впустили мене і дали змогу слухати, — припустив Вітіко.
— Про це, напевне, я зможу подбати, — мовив єпископ, — і вони швидше погодяться з цим, ніж якби ти сам сказав їм про свій намір. А от те, що станеться потім, впаде вже на твою голову.
— Може впасти, — кинув Вітіко.
— Але ж у тому, щоб ти проливав тут свою молоду кров, немає потреби, — відраджував єпископ. — Ти впізнав чоловіка, який вийшов від мене?

— Ні.

— То був Здик, єпископ Оломоуцький, син Космаса, що описав долю наших земель. Він має великий вплив на нарадах наших народів і запевняє, ніби вже знає, хто буде князем. Ти бачив лікаря коло князя?

— Ні, — відповів Вітіко, — тільки його помічників.

— Він у Празі й заходив до мене, — сказав єпископ, — і розповів, що не мине й півмісяця, як князь помре.

— Лікар, може, й знає про це, — стенив плечима Вітіко, — а моє завдання зовсім інше.

— Це буде великий з'їзд, на який збереться багато людей, — розповідав єпископ, — і якщо на цьому з'їзді Господь Бог не подбає про утвердження правди, а далі випробовуватиме її, князь тут уже нічого не змінить. Ти ще маєш батька-матір?

— Тільки матір.

— Тобі, мій сину, було б краще, — порадив єпископ, — посидіти коло матері, поки це все минеться.

— Це вже неможливо, — мовив Вітіко.

— А князеві байдуже, чи він ще тепер уже знатиме, що відбувається, а чи дізнається потім, — зауважив єпископ.

— Я ж пообіцяв йому, — нагадав Вітіко.

— А якщо я тобі анітрохи не допоможу? — запитав єпископ.

— Тоді я сам виконуватиму своє завдання, — не поступався Вітіко.

— Ти дав надто поквалну обіцянку, — дорікнув єпископ.

— Я обдумав її, — захищався Вітіко.

— Як обдумує молодість, — зітхнув єпископ. — Тож як тебе звуть?

— Вітіко.

— Далі я не розпитую, — махнув рукою єпископ. — Іди до свого заїзду, не спілкуйся з людьми і не втручайся в розмови, скажи одному з моїх людей, де тебе знайти, і я потрібної години пришлю тобі звістку.

— Гаразд, — кивнув головою Вітіко, — я слухатиму вас.

— Ну, поведься добре, мій сину, — попрощався єпископ і легенько поклав руку на тім'я юнака, а потім прибрав її. Вітіко низько вклонився і вийшов.

У передпокої тепер було багато людей. Один чоловік провів Вітіко сходами вниз. Вітіко назвав йому свій заїзд. Потім воротар відчинив йому браму й випустив на вулицю. Тією самою дорогою, якою прийшов, Вітіко повернувся до заїзду.

Вітіко довелося чекати кілька днів. Він ходив у місто, придивлявся до кам'яниць, які стояли між дерев'яних будинків, виходив на довгий дерев'яний міст над Влтавою і знову повертався в свою кімнату. Він бачив багатьох людей і помічав, що вони приїхали здалеку, а в заїзді говорили, що, оскільки князеві недалеко до смерті, слід провести вибори і обрати його наступника.

Третього дня місяця лютого до заїзду Вітіко прийшов чоловік від єпископа Сильвестра і переказав прохання єпископа, щоб юнак наступного ранку був ошатний, бо прийде один священник і поведе його на з'їзд лехів. Вітіко пообіцяв.

Наступного ранку, коли почався четвертий день місяця лютого, Вітіко вдягнув свій добре вичищений шкіряний обладунок, шкіряний шолом на голову і почепив меч на пояс. Прийшов священник, і він пішов із ним по вулицях Праги. Всюди було повно людей у святочному вбранні, які сновигали в різні боки й розмовляли про події, які мали відбутися того дня. Священник і Вітіко ступили на шлях до Вишеграду. Люди йшли в той самий бік. Деякі вершники їхали з великим почтом. Дехто йшов самотній по дорозі. Отак Вітіко зі священником дійшли до Вишеграду і пройшли крізь браму.

На подвір'ї скупчилося вже багато людей. Священник повів Вітіко до сходів, потім сходами вгору й вивів у довгий коридор. Якщо десь стояли озброєні люди, священник казав якесь слово, і, почувши його, їх пропускали. З коридору Вітіко і священник зайшли до кімнати. Вона була простора, і там зібралось дуже багато людей. Серед них були і слуги, і пани, ба навіть жінки

та дівчата. З тієї кімнати ще одні двері вели до другої кімнати, обидва зайшли туди, і там теж усюди стояли люди.

— Тут ми повинні зачекати, — мовив священник Вітіко.

У тій другій кімнаті були ще одні дуже високі двері, коло яких стояли озброєні люди.

Вітіко і священник прочекали десь годину, і з високих дверей вийшов чоловік і гукнув:

— Вітіко!

— Туди ти повинен іти сам, — шепнув священник.

Вітіко пішов повз озброєних людей у високі двері, оповісник — разом із ним, двері за ними зачинили, і Вітіко постав перед з'їздом.

Зала була дуже велика. В задній частині і з боків купчилися люди. Тільки там, де стояв Вітіко, був чималий вільний простір. Вітіко міг бачити всіх, і всі могли бачити його. Попереду зборів, там, де стояв довгий стіл із письмовим приладдям, сидів єпископ Празький Сильвестр. Ліворуч від нього сидів єпископ із темними очима і каштановою бородою, якого Сильвестр назвав Здиком, єпископом Оломоуцьким. Далі сиділи численні абати і духовні особи. Збоку сиділи священники, що належали до підлеглих єпископів і абатів. Попереду зборів сидів ще й чоловік в оксамитному темно-пурпуровому широкому вбранні, підперезаному поясом, на якому, проте, не було меча. На голові він мав темно-пурпуровий шолом з білою пір'їною. На його вбрання спадала сива борода. Поряд із ним сидів чоловік у сірому вбранні та зеленому шоломі з білою пір'їною і сивим волоссям. То був Сміл, один із воєнних проводирів, Вітіко бачив його під час походу в Саксонію. Поряд зі Смілом сидів чоловік у чорному вбранні, чорній шапці з сірою пір'їною і сивою бородою, а потім ще багато інших людей у дорогих шатах. Позаду них сиділи рядами ошатні й прикрашені шляхетні богемські пани. Кожен мав меч. Вітіко не знав нікого або ж нікого не міг упізнати серед такого скупчення. Серед тих, хто сидів у найдальшому кутку, Вітіко, як здавалося йому, помітив обличчя вершника, якого

коло Чинова назвали сином Начерата. А ще побачив чоловіка, якого, здавалося, тоді назвали Велиславом. Помітив і ще одного чоловіка з того товариства, проте не знав його ім'я.

Зайшовши до зали, Вітіко лівою рукою зняв свій шкіряний шолом, уклонився, правою рукою пригладив локони і стояв, спрямувавши очі на збори.

У залі, коли Вітіко заходив до неї, панував гучний гамір, як звичайно буває, коли багато людей збираються в одному приміщенні, і той гамір, коли він зайшов, лише погучнішав. Багато хто підводився, щоб побачити його, а чимало людей позаду стали на ноги, щоб мати змогу краще дивитися вперед.

Коли гамір трохи вщух, підвівся один священик, що сидів коло єпископа, вийшов на вільний простір перед столом і гукнув:

— Я абат із Кладрубів!

Потім замовк, а оскільки ніхто не заперечив і запанувала майже цілковита тиша, заговорив:

— Дорогі можновладні та добромисні! Ми зібралися сьогодні в цьому замку на такий важливий і поважний з'їзд, яких було дуже мало в нашій країні. Коли лихо, яке видається тепер близьким, здавалось, уже загрожувало, чимало вірних людей почали радитись, яких заходів можна було б ужити, щоб не постало лихо, яке вже не раз виникало в наших землях під час зміни на князівському престолі. Коли серед людей поширилася чутка, що так само може статися й тоді, коли наш ясновельможний князь Собеслав буде покликаний до вічного життя в товаристві своїх братів, батька-матері й предків, то прийшло дуже багато шляхетних планів нашої держави, які розповіли про своє становище та маєтності й вимагали пустити їх на з'їзд. Отож сьогодні в цій залі зібралась нарешті рада для поважних міркувань про справи і пошуків виходу. Але, перше ніж рада змогла зосередитися на предметі своїх роздумів, сталась одна okazія, яку й треба насамперед якось вирішити. Приїхав молодий вершник, якого прислав наш могутній князь Собеслав, щоб він дізнався, що вирішили

шляхетні пани держави, і повідомив йому. Тому він хоче звернутися до з'їзду з проханням дозволити йому послухати всі обговорення і постанови. Але його перше клопотання полягає в тому, щоб рада дозволила йому самому викласти своє прохання. Оскільки внаслідок опитування розважливих людей, а потім на нашій раді ми вирішили, що його треба вислухати, і оскільки я сам провів це опитування і порушив дане питання на з'їзді, я повідомляю тепер, що оцей юний посланець стоїть перед вами, щоб сталося те, чому судилося, і щоб ті, хто ще хоче висловитись, перше ніж слухати його, сказали своє слово.

Виголосивши цю промову, абат з Кладрубів повернувся на своє місце й сів.

Після нього підвівся чоловік у чорному вбранні з сивою бородою, що сидів коло Сміла, вийшов на вільний простір й вигукнув:

— Я Бен, військовий проводир і другий голова цих зборів. — Коли люди приготувалися слухати його, він знову заговорив: — Тепер нехай виступають ті, хто зголосився говорити про допуск посланця. Перший знає своє місце, а кожен наступний знає свого попередника.

Сказавши, Бен знову сів.

Одразу по тому серед зборів підвівся чоловік у чорному вбранні, на його чорній ведмежій шапці стирчала вороняча пір'їна, він мав чорне волосся на голові й чорну бороду. Не сходячи з місця, він вигукнув:

— Я Богдан! — Хвилину почекавши, заговорив далі: — Превелебний абат із Кладрубів повідомив, що посланець, який стоїть перед нами, прийшов, щоб дізнатися про постанови князівського з'їзду, а потім повідомити про них князю Собеславу. Розвідник під час війни намагається дізнатися про дислокацію й наміри війська, щоб повідомити про них ворогові. Розвідник під час миру намагається дізнатись про думки й постанови, щоб повідомити про них туди, звідки може прийти війна і ще більше лихо, ніж війна. Тому я й кажу:

киньмо цього молодика у в'язницю, вчинімо над ним суд, щоб він отримав вирок, а потім виконаймо той вирок.

Висловивши цю пропозицію, Богдан сів.

Тепер підвівся чоловік у червоному вбранні, що сидів на задніх лавах, він мав чорну шапку з червоною пір'їною, а на підборідді — пишну шпакувату бороду. Він вигукнув:

— Я Домаслав! — А потім заговорив: — Посланець, що стоїть перед нами, хоче доповісти князеві Собеславу про постанови, які ми ухвалимо. Ми тут зібралися з очевидним наміром порадитись, що слід робити після смерті нашого ясненьможного князя, яка, здається, вже недалеко, щоб нашу батьківщину обминули всі лиха, що можуть виникати в таких випадках. Навіть якщо наші постанови завжди будуть слухні, може статися, що вони не сподобаються князеві Собеславу, і його дух, потьмарений хворобою, може спонукати до наказів, які призведуть у країні до збурення і лиха. Те, що так не криючись намагається зробити цей молодий посланець, — зрада нашої батьківщини. Ми можемо запобігти цій зраді, просто вивівши посланця з наших зборів, але тоді однаково лишиться замах на зраду, і саме так слід розуміти його намір цієї миті. Тому я кажу, що молодика треба взяти під варту й віддати під суд майбутньому князеві.

По цьому промовець знову сів.

Тепер у лівій половині зали підвівся чоловік у темно-синьому вбранні, що мав руду бороду, руде волосся і білу пір'їну на темно-синій шапці. Він вигукнув:

— Я Бенеш! — А потім заговорив: — Навіть якщо те все, що казали люди переді мною, правда, то не менша правда й те, що найвищі чоловіки держави зібралися в цій залі, назва якої, якщо вигукнути її, відома всім, щоб узяти в свої руки долю людей, які живуть у нашій країні. Посланця, який стоїть перед столом, не знає ніхто, а його роки не дають йому ніякого права в цій залі. Тут злочин товаришує із зарозумілістю, і треба покарати їх обох. Тож я й кажу: не чекаймо наступного князя, а вчинімо суд самі і оголосімо вирок.

Сказавши, чоловік знову сів на своє місце, і посеред правої половини зали одразу підвівся якийсь молодик. Він мав русяві локони й сині очі, чорну шапку з білою чаплиною пір'їною він тримав у лівій руці, рукав свідчив, що в нього гаптоване золотом вбрання брунатної барви. Він вигукнув:

— Я Мілгост! — А потім заговорив гучним голосом: — Оскільки наші збори повинні подбати про порятунок країни, їм належить і найвища гідність, яка є в цій країні. Якщо вони мають довести свою мету до кінця, то повинні бути й найвищою владою, якій ніхто не може чинити опір і яку ніхто не може підточити, не підточивши сам себе. Тому я кажу: поставмо перед Вишеградом високу палю і повішаймо на ній цього молодика, щоб він висів там для постраху і науки аж до часу, коли лишиться година до миті, коли новий князь сяде в Празі на князівський престол.

Чоловік, якого звали Мілгост, знову сів на своє місце.

Після нього підвівся літній чоловік, що сидів на одній із передніх лав. Він мав темно-буре вбрання, чорну шапку без пір'їни і довгу сиву бороду. Він вигукнув:

— Я Болеміл!

Після цього вигуку запанувала глибока тиша, і Болеміл почав говорити:

— Я б тепер ще не виступав, бо вважав, що не настала ще пора говорити нам, але оскільки мої попередники вже висловились і дійшла черга до мене, я скажу наступне: я прожив багато років і багато бачив. Я знав ще давнього римського імператора Генріха IV, що сперечався зі святим отцем Григорієм і жив однієї пори з нашим князем Вратиславом, князем, що став королем. Відколи того князя коронували як короля, я прослужив ще понад п'ятдесят років. Такого свята в Богемії ще ніколи не було і ніколи вже не буде: в День Святого Віта князя і його дружину Сватаву, що померла чотирнадцять років тому, коронували в королівських шатах і помазали в соборі Святого Віта, коронував їх архієпископ Трірський Егільберт, а князі, єпископи, всі лехи Богемії і весь народ

кричали: «Велике спасіння і благословення помазаному від Бога королю Вратиславу!» Тоді лунали пісні, які тепер уже майже забуті. Я дізнався, як той король упав із коня й помер. Я знав його сина Бржетислава, що правив вісім років, а потім його вбили в лісі коло Крживоклату. Я був свідком кривавих битв, які точилися за князівський престол, бо за панування Бржетислава скасували перехід престолу до найстаршого. Я знав брата і наступника Бржетислава Борживоя, що спершу був змушений воювати за владу з Ульріхом із Брно, а потім зі Сватоплуком з Оломоуца, зазнавши від нього поразки. Я бачив, як Сватоплек протягом свого дворічного панування знову був змушений воювати з Борживоєм за престол і як він під час цієї боротьби з люті винищив увесь рід вршів, а потім убили і його самого по той бік Карконошів. Я знав і другого брата Бржетислава: доброго Владислава, змушеного провадити криваву боротьбу за свій князівський престол і в Празі, і в цьому замку з Борживоєм та польським королем, його приятелем. Крім того, я знав і третього брата Бржетислава, нашого теперішнього доброго князя Собеслава, я був разом із ним у великій битві під Хлумецом, яку він був змушений провадити супроти зазіхань Оттона Чорного, щоб мати змогу лишитися князем у Богемії. Отак відбувалися ті події. Ми зібралися тут під час тяжкої хвороби, яка вразила нашого князя, щоб, коли його покличе Господь, не тільки дійти думки, як тепер уникнути глибоких ран, які були б завдані нашій нещасній країні та її людям, якби виникла боротьба за спадковість на троні, а й придумати, як можна уникнути таких лих у майбутньому. Можливо, чимало вас прийшли сюди з такими думками, але багато тих, кому бракує великого досвіду, можуть це не дуже виразно розуміти, а дехто може мати в голові тільки власні бажання. Хлопець, який стоїть перед нами, не знає нічого, про що йдеться, князь не посилав його до нас, він сам прийшов до нас і не знає, що він не належить до нас. Та оскільки ми таки знаємо, чого він хоче, слід вивести його і сказати, що його присутність тут недоречна, дати йому пораду піти до своєї

рідні й дозрівати там до майбутнього. Можливо, він ще може зробити щось добре. Отак каже Болеміл, старий чоловік, що вже не любить земних благ, ні до кого не відчуває ненависті й готується лише до поєднання з Богом і його святими.

Після цих слів Болеміл повільно, як і підводився, сів на своє місце.

Якийсь час панувала цілковита тиша. Потім у задніх лавах підвівся чоловік середніх літ, що мав каштанове волосся і каштанову бороду й був у чорному вбранні. Він вигукнув:

— Мене звать Немой, я такої самої думки, як і Болеміл!

Після нього озвався десь посередині старий чоловік у темно-синьому вбранні:

— Я Славибор і думаю, що досвідчений Болеміл сказав слушні слова.

Потім з правого боку зали підвівся чоловік, що зростом переважав усіх, хто доти вставав перед ним. Він був у темно-червоному вбранні, мав пишне чорне волосся і чорну бороду. Він гукнув:

— Я Пржедбор! — А потім заговорив: — Я згоден із тим, що казав Болеміл, але думаю, що зарозумілість і настирливість посланця заслуговують справедливого суду.

Після цього промовця в передньому ряду насилу підвівся старий чоловік із сивим волоссям і сивою бородою, вбраний у темно-зелений одяг. Він сказав:

— Мене звать Преда, я теж думаю, що ми повинні вчинити суд, навіть якщо й несуворий, над цим молодиком, який стоїть перед нами, бо, якщо ми, зглянувшись на його юні літа, випустимо його, в країні, що дивиться на нас, зменшиться повага до нас, а коли ми поступимось перед його волею, то не шануватимемо наших власних постанов і, можливо, невдовзі самі порушимо їх.

Старий насилу знову сів на своє місце, і тепер позаду нього підвівся молодик у яскраво-зеленому вбранні та з руськими кучерями, що мав на шапці одну довгу білу пір'їну:

— Я Коган! — гукнув він, а потім заговорив: — Як на мене, над посланцем треба вчинити суворий суд.

Після нього озвався чоловік у передньому ряду, що теж був русявий, але в гарному брунатному вбранні, а на чорній шапці він мав одну плямисту пір'їну:

— Моє ім'я Дрслав, і я також кажу, що має відбутися суворий суд.

Після цих двох молодиків посеред зали промовляв старий чоловік у темно-сірій шубі і з сивим волоссям:

— Мене звуть Хотимир, я вважаю, що поради Болеміла досить.

Після слів Хотимира на якийсь час настала тиша. Більше ніхто не підводився, щоб говорити.

Трохи згодом зі свого місця підвівся єпископ із темними очима і каштановою бородою, підійшов до столу і тричі вдарив металевою штабою по дзвону, що дзвінко озвався в усій залі.

Коли всі, почувши цей звук, глянули вперед, він сказав:

— Я Здик, єпископ Оломоуцький і перший голова цих зборів.

Після цих слів почувся схвальний гомін, тож єпископ зачекав, поки настане тиша. Він і далі стояв за столом, повернувся обличчям до зборів і заговорив:

— Після Хотимира настала черга говорити й мені. Але я вже не говоритиму про справу, яку ми розглядаємо, а тільки подав дзвоном знак, що як голова зборів я не говоритиму як їхній учасник. А як голова я кажу: ті, хто виступав досі, розглядали не те, що слід. Вельмиповажний лех Болеміл сказав, що йому здається, ніби нам ще не настала пора говорити, і цим самим він повідомив, що тема обговорень інша. Оскільки превелебний абат із Кладрубів запитав, чи треба вислухати юнака, що прийшов у справах князя Собеслава, і чимало тих, хто присутній тут, дали ствердну відповідь, то порядок такий: той, хто вважає, що, крім питання, чи треба слухати посланця, годилося б поговорити і про інше, нехай виступає, щоб потім ми послушали посланця і люди сказали, що з ним робити. Як я вже сказав, я відмовляюсь від свого слова, аж поки ми вислухаємо юнака.

Сказавши ці слова, єпископ знову пішов на своє місце й сів.

Після нього підвівся Бен, другий голова зборів, підійшов до дзвона і вдарив раз по ньому. А потім викрикнув, стоячи коло столу:

— Я Бен, другий голова зборів, закликаю тих, хто, за словами превелебного єпископа Здика, має промовляти перед тим, як заслухають посланця, щоб вони промовляли.

Не зголосився вже жоден промовець, і збори мовчали. Трохи почекавши, Бен заговорив знову:

— Коли решта промовців зрікаються свого слова, я запитую збори, чи знайдуть вони час вислухати посланця.

Майже всі підвелися на знак згоди.

Тепер Бен звернувся до Вітіко і мовив:

— Молодий вершнику, шляхетні пани держави, що прибули на з'їзд, хочуть вислухати тебе, говори.

Вітіко, що й далі стояв на своєму місці, вклонився, випростався й заговорив:

— Високі й могутні панове! Я син цієї країни. Ми маємо на півдні невеличкий маєток у Пржиці, ще один маленький у лісі в Плани і ще менший у Митіні. Мій рід за прадавніх часів був досить могутнім у великому лісі. Але, хай там є, тепер ми не могутні. Я народився в країні двадцять два роки тому. Мій батько невдовзі помер. Моя мати жила зі мною то в Баварії, то в нашому маєтку. Коли я навчився їздити верхи і володіти зброєю, я поїхав із Баварії через мою батьківщину до Праги, щоб служити Собеславу, князю нашої країни. Відтоді вже минуло півтора року. Я опинився серед людей, які служили в кінноті. Коли торік відбувся похід нашого народу в союзі з німецьким королем Конрадом проти Саксонії і я розвідав один шлях, по якому наше військо могло краще просуватись, я бачив князя, і він похвалив мене. Коли князь захворів, я поїхав у замок Госту, щоб дізнатись, як тяжко він страждає. Минулого місяця князь покликав мене до покою, де він лежав хворий, і сказав, що я повинен поїхати до Праги,

там має відбутися з'їзд у Вишеграді, де будуть радитись, що буде після його смерті. Я мав дізнатися, що кажуть на з'їзді і що збираються робити, і привезти йому докладні звістки. На знак того, що я промовляю не від себе самого, він дав мені хрестика, завдяки якому мені мали повірити.

Вітіко розстебнувся, витягнув скриньку, дістав хрестика, ступив кілька кроків уперед і подав його єпископу Здику.

Той оглянув хрестика й передав його єпископу Сильвестру. Єпископ Сильвестр передав його в руки абатів і священників, які сиділи збоку від нього. Від них хрестик перейшов до решти священників, а від них — до світських панів. Чоловік у широкому пурпуровому вбранні докладно оглянув його, а потім дав іншим людям. Ті, хто вже оглянув хрестика, передавали його далі, тож він мало-помалу просувався в глиб зали. Потім хрестик знову передали наперед у руки єпископа Здика. Здик віддав його Вітіко, що відступив на своє місце й поклав його до скриньки, а скриньку заховав у своєму одязі.

Після оглядин хрестика на вільний простір у передній частині зали вийшов один священник, що сидів збоку від єпископів та абатів, і крикнув:

— Я Даниїл, син Маґнуса, підпорядкований велебному старшому священникові Праги Оттону, а водночас разом із ним — і превелебному єпископові Сильвестру. Зі схвалення цих високих духовних осіб я прошу вельможних панів дозволити мені розповісти про цей хрестик.

Коли після його слів ущух гомін у залі, він став розповідати:

— Знак, який показав посланець, належить нашому ясно-вельможному князеві Собеславу. Це хрестик, якого він носив, відколи примирився зі своїм умирущим братом Владиславом. Цього хрестика освятив єпископ Майнгард. Я тоді стояв на службі Божій поряд зі своїм батьком і цілував хрестик. На ньому на щирому золоті написано ім'я Ісуса й початкові літери імен Владислава і Собеслава коло його ступень. Про освячення хреста зроблено запис у книзі єпископської церкви,

і мої превелебні духовні пастирі, оскільки всі вже оглянули хрестик, уповноважили мене скласти свідчення.

Священик замовк, а єпископ Здик додав:

— Я також упізнав хрестик і знаю, що князь носив його.

Потім у першому ряду підвівся літній чоловік у темно-фіалковому плащі та з лискучим сивим волоссям і заговорив:

— Я Дівіш, колишній слуга і жупан князя, і знаю, що досі він тримав цього хрестика коло себе.

Тепер уже підвівся єпископ Сильвестр і вигукнув:

— Я Сильвестр, обраний єпископ Празький! — Потім став говорити: — Я розмовляв із юнаком, який стоїть перед нами, й він розповів мені подробиці, завдяки яким я пересвідчився, що князь сам поклав йому хрестика до рук.

Після духовних пастирів уже ніхто не висловлювався із приводу проміжного питання про хрестик.

Потім Бен запитав збори, чи повинен посланець говорити далі.

Збори озвалися схвальним гомоном, тож Вітіко знову заговорив:

— Коли князь дав мені це доручення, я запитав його, чи він, дізнавшись про все, вживатиме якихось ворожих заходів проти тих, хто діятиме супроти нього. Князь відповів, що він лише хоче знати, що діється, а потім помре. Тоді я сказав, що піду, і ось я тут. Я ніякий не розвідник, бо не прагну дізнатися щось потай і просив превелебного єпископа Сильвестра посприяти, щоб я мав змогу послухати високі збори. Я ні з ким не розмовляв про це завдання, а якби мене запитали, не відповідав би. Я ніякий не посланець, бо князь не посилав мене на з'їзд, я тут сам по собі і смиренно прошу з'їзд дозволити мені послухати постанови, щоб я не приніс князеві чогось неправдивого або перекрученого. Сам я не маю ніякого значення, хіба що як клаптик паперу, на якому чиясь висока рука написала рядок і який люди знаходять і поважають. Якщо збори терпітимуть тут мою присутність, я лишуся, а якщо виведуть мене, я піду, ні з ким не розмовлятиму і повідомлю

князеві про перебіг подій, хіба що мене тут затримають і вживуть проти мене суворих заходів.

Сказавши, Вітіко знову вклонився і стояв мовчки.

— Це відданий хлопець! — гукнув чийсь голос у задніх рядах.

— Сміливий чоловік! — гукнув ще один голос посеред зали.

Єпископ Здик підійшов до дзвона і тричі вдарив по ньому. Вже ніхто не вигукував, але дехто гримотів мечем. Зрештою гамір ущух і єпископ звернувся до зборів:

— Порядок має бути таким, що промови і звернення мають іти по черзі, як записано. А тепер я запитую другого голову зборів, чи хоче він запитати юнака про що-небудь.

Сказавши, єпископ знову сів на своє місце, а Бен підвівся, обернувся до Вітіко й запитав:

— Твоє ім'я Вітіко?

— Вітіко, — підтвердив юнак.

— А яке ім'я мав твій батько? — запитав далі Бен.

— Мого батька звали Вок, — відповів Вітіко.

— Що ж, Вітіко, сину Вока, — мовив Бен, — я військовий проводир Бен, другий голова цих зборів, запитую тебе: князь Собеслав послав тебе на наш з'їзд?

— Мене не послали на з'їзд, — заперечив Вітіко.

— Тоді чому ти стоїш тут перед нами? — запитав Бен.

— Я стою сам по собі з проханням, яке вже висловив, — відповів Вітіко.

— А князь сам тобі дав золотого хрестика, якого ти показував? — запитав Бен.

— Своєю рукою він вклав його в мою руку, — пояснював Вітіко, — то мав бути лише знак, що я маю доручення від нього.

— А чому князь не послав на збори якого-небудь леха нашої держави? — запитав далі Бен. — Чому не наполягав, щоб хто-небудь із цих зборів привіз йому звістку, а послав тебе, майже хлопця?

— Не знаю, — відповів Вітіко. — Він сказав: «Ти маєш чесне обличчя, ти виконаєш моє доручення».

Після цієї відповіді Бен мовчав і якийсь час вагався. Збори теж мовчали. Потім озвався Болеміл:

— Запитуй далі!

— Вітіко, — запитав Бен, — а коли тобі дозволять лишитися, ти теж захочеш говорити?

— Я б цього не робив, якщо до мене не звернуться з запитанням, — відповів Вітіко. — Я не учасник зборів, тож і запитував, чи можна мені слухати, а не говорити.

— Я більше не запитую, — кинув Бен і пішов на своє місце.

Тільки-но він сів, знову, як і тоді, коли заходив Вітіко, зала загомонала, бо сусіди або ж чоловіки, які сиділи неподалік один від одного, стали обговорювати питання.

Той гомін тривав якийсь час, аж поки ударом у дзвін дали знак і в залі стало тихіше, а єпископ Дзик підвівся і мовив:

— Тепер настала черга нарад, що нам робити з посланцем. Бен підвівся і оголосив:

— Першим записався до слова Здик, превелебний єпископ Оломоуцький.

Бен сів, а єпископ Здик вийшов трохи вперед на вільний простір, обернувся до зборів і заговорив:

— Любі вірні та розважливі люди! На сьогоднішніх дуже важливих зборах виникла одна перешкода, хоча було б краще, якби її не було. Оскільки ця перешкода й досі тут, я зі своїм невеликим розумом і доброю волею запропоную постанову, яку ви можете або схвалити, або відкинути. Дозвольте мені сказати спершу про те, що дає нам радість. Чеський народ жалів нашого князя Собеслава, коли він ще малим хлопчиком був змушений утікати зі своїм старшим братом Борживоєм; чеський народ любив його, бо він замолоду воював як добрий лицар, помилявся, але виправляв свої помилки; чеський народ дуже радів, коли він примирився зі своїм братом, великодушним Владиславом на його смертному одрі; чеський народ був удячний, коли після смерті Владислава він зійшов на князів-

ський престол, і ви всі воювали разом із ним і допомогли йому перемогти під Хлумецом, коли Оттон Чорний із допомогою німецького короля Лотара хотів відібрати в нього князівський престол. Коли була викрита змова Мирослава і Стрежимира, що готували замах на Собеслава, і він повернувся до Праги, його зустріли бамканням дзвонів, зеленим гіллям і радістю, бо народ, як уже минула небезпека, співав і танцював. Князь Собеслав уклав мир з усіма могутніми князями, а подбавши про дружбу з ними, полегшив тягар народу, добре опорядив усі служби, збудував фортеці, спорудив кам'яниці в Празі і так добре опорядив замок, за мурами якого ми провадимо тепер раду, що він ще ніколи не був таким гарним; князь жив помірковано, в його келиху вже не було п'яних напоїв, він нагромадив скарб для наступника і переймався тепер захистом кордону від Польщі, звідки могла прийти небезпека. Наш обов'язок — ставитись до нього з удячністю і повагою, тож нумо доведімо це, вирішивши питання про теперішню перешкоду з удячністю і справедливістю, бо тільки так і можна вирішити його. А тепер я повинен сказати про сумне. Ясновельможний князь Собеслав захворів, лікар сказав, що невдовзі він відійде, князь уже не матиме змоги виховати до зрілості свого сина, визначеного наступника, щоб той син твердо взяв обидві землі в свої руки і міг керувати ними. Ми співчуваємо князеві, тож нумо вирішувати питання про цю перешкоду зі співчуттям, бо тільки так його можна вирішити. Цей молодик прийшов сюди з волі князя Собеслава. Князь не міг послати на ці збори жодного леха чи якогось іншого належного посланця, бо він не скликав цей з'їзд, і він не міг чекати, поки котрийсь із панів держави принесе звістку, бо його підганяє час і він дізнався б про справи тільки тоді, коли вони вже давно минули. Молодий вершник мав дізнатися, що відбувається, й повідомити князю. Князь щиро признався, що хоче тільки знати, що відбувається, а потім помре, і молодий вершник щиро, не прагнучи з'ясувати з допомогою підступів, постав перед нами, просячи, щоб ми дозволили йому вислу-

хати наші постанови. Тож вирішуймо це питання по щирості, бо тільки так і можна вирішити його. Князь послав юнака, ще майже хлопчика, бо ж вірить у його чесність, він не довіряє всім звісткам про нас, які доходять до нього іншими шляхами, і не довіряє нашим зборам. Отже, ми повинні засвідчити князеві, що й у думці не маємо нічого лихого проти нього, а також те, що цієї тяжкої пори, коли він має покинути нас, ми зібралися разом, прагнучи посприяти тому, щоб добробут країни не був ані порушений, ані втрачений. Сам князь, якби був присутній, мав би думати так, як і ми, бо ж він уже не може виховати свого сина і наступника, і навіть майбутній князь, якщо його оберуть на цьому з'їзді, не захотів би підніматися до своєї князівської гідності з ночі й таємниці, а хотів би неприховано й справедливо. Послати вісника до князя ми не можемо, бо князь не довірятиме йому або ж може померти ще до того, як усе скінчиться. Тож визнаймо чоловіка, якого прислав князь, за посланця й пустімо його на наш з'їзд, як свідка переговорів, щоб він розповів про них і підніс нас перед князем. Щоправда, князь не послав його до нас, але він тут із волі князя, тож відкинути його означало б відкинути самого князя. Цей молодик не належить до шляхтичів нашої держави, але князь ушанував його, давши йому таке важливе доручення, він добре вихований, як свідчать його мова і поведінка, бо вони такі, як у шляхтичів нашої країни. Навіть перед тими, хто з далеких країв спрямовує на нас свої очі, ми анітрохи не втратимо поваги, прийнявши цього юнака, а набудемо сили, бо наші дії не бояться світла гласності. Так, я благав би Бога, щоб ми могли засідати просто неба і всі, хто живе в Богемії та Моравії, підступили сюди і мали змогу чути, про що ми говоримо, і бачити, що ми робимо. Отак кажу я, бо хотів би дбати про всіх, хто живе в Богемії та Моравії, і в своїх молитвах я всякчас закликаю Господа, щоб при теперішній зміні влади не сталося ані лиха, ані проливу крові, як траплялося під час попередніх змін влади з такими тяжкими муками і страхіттями.

Єпископ замовк, і пролунав чийсь голос:

— Наш єпископ не менш справедливий чоловік, ніж свя-
тий Адальберт!

Але єпископ, ще стоячи на своєму місці, повідомив:

— Як голова цих зборів я заявляю, що порядок зборів
не слід порушувати, а як єпископ стверджую, що на святого
Адальберта можна дивитися тільки як на взірць, проте до-
рівнятися до нього неможливо.

Після цих слів єпископ покинув вільний простір і знову
пішов на своє місце.

— Дозвольте говорити наступному промовцеві! — гукнув
чийсь голос.

— Превелебний єпископ добре сказав! — похвалив інший
голос.

— Неоціненні слова! — пролунав третій голос, і в залі
піднявся схвальний гомін.

Єпископ Здик підвівся, підійшов до дзвона і тричі вдарив
по ньому, нічого не кажучи. Він стояв коло дзвона, аж поки в
залі запанувала тиша. Потім знову пішов на своє місце.

Натомість підвівся Бен і оголосив:

— Другий промовець — священик Даниїл.

Бен сів, священик Даниїл вийшов наперед і заговорив
перед зборами:

— Вельможні, що зібрались отут! Якби я знав, що казатиме
переді мною превелебний єпископ Здик, я б не записувався
для промови і навіть тепер я б зрікся своїх слів, якби не мав до-
дати ще дещо, що лежить глибоко в основі високого значення
його слів, тож саме тому він і не згадував про це. Якщо припу-
стити, ніби наш високий і ясновельможний князь Собеслав,
незважаючи на свої слова, все-таки схильний ужити яких-не-
будь ворожих дій супроти наших зборів і ніби внаслідок звіст-
ки, яку князь отримає про нас, ця ворожість, як вважає дехто,
посилиться, вона, звичайно, стала б дуже велика, якби князь
дізнався, що ми прогнали, ув'язнили або скривдили молодика,
якому він дав доручення. А якщо дехто тут плекає думку, ніби

князь може не схвалити наших найкращих постанов, бо його розум затьмарений хворобою, цілком могло б бути, що після такої прикрої оказії князь унаслідок свого хворого розуму міг би ухвалити надто покvapні постанови і виникло б саме те лихо, якого ми намагаємось уникнути. А якщо ми пустимо до себе цього посланця, князь чекатиме його відповіді, і ми виграємо час, а князь утратить час. Крім того, може статися, що князь не тільки тоді, якби міг бути присутній тут, побачив би, як сказав превелебний єпископ Здик, учинене тут добро, а й тоді, коли йому розкажуть про нього, погодився б із ним, незважаючи на пелену хвороби, і тоді все залагодилося б і скінчилося добром. Тож я й кажу, наскільки мій розум дає мені змогу бачити, що не тільки великодушність наших зборів, як уже розповів переді мною превелебний єпископ, а й розум вимагає, щоб ми допустили цього юнака, який стоїть перед нами, і він слухав перебіг наших обговорень.

Скінчивши промову, священник Даниїл знову пішов на своє місце. Аж тут вигукнув молодий Мілгост:

— Високий статус нашого з'їзду не повинен зазнати шкоди від розуму і не повинен боятися ворожості. Буде ворожість чи ні, байдуже: тільки сила і влада наших зборів повинні стояти над усім, що є.

Єпископ Здик щосили вдарив по дзвону й крикнув:

— Ти вже висловив свою думку з цього питання, тепер не твоя черга промовляти, тож я попереджаю тебе, Мілгосте, щоб ти не порушував порядку зборів!

— До порядку, до порядку! — загукали численні голоси.

Молодик сів, а єпископ Здик знову пішов на своє місце.

Потім підвівся похилий літами чоловік у темному вбранні, що сидів у другому ряду:

— Я Любомир і записаний у черзі на слово після велебного священника Даниїла. Після всього сказаного я мав би зректись свого слова, натомість стверджую тепер, що людяність — адже ми зібралися тут, щоб уберегти від лиха наш бідолашний край — вимагає від нас уникати за цих непевних часів сварок

і розбрату. Немає ніякого значення, хто слухає: честь зборів залежить від їхніх дій, а не від присутності чи відсутності якогось хлопця.

Після цих слів Любомир знову сів, і тепер заговорив, підвівшись, чоловік середніх літ у зеленому вбранні з чорною пір'їною на шапці:

— Мене звать Юрик, і я кажу, що наші збори такі високі, що можуть ухвалювати свої постанови на очах усього світу.

Після Юрика підвівся і сказав своє слово літній чоловік у бурому вбранні, з сивим волоссям і зеленою пір'їною на чорній шапці:

— Я Вшебор і я кажу: наш обов'язок полягає передусім у повазі до тяжких страждань нашого князя, бо ми й досі його піддані.

Після його слів у залі знявся схвальний гомін, а потім у першому ряду підвівся військовий проводир Сміл:

— Я Сміл і керую тепер тільки словами: сила кожних зборів полягає в їхній поміркованості, а небезпека — в зухвалості, і ця небезпека виникає тоді, коли окремі люди, які не мають ні влади, ні авторитету, прагнуть домогтися їх із допомогою наших зборів.

Після Сміла посеред зали підвівся літній чоловік у темно-червоному оксамитовому вбранні і сказав:

— Я Божебор і зрікаюся свого слова.

Тепер у правій половині зали підвівся чоловік із чорним волоссям, чорною бородою і чорними очима. Він був у червоно-каштановому вбранні і мав біляву пір'їну на чорній шапці.

— Мене звать Бартоломеус, — сказав він, — і я зрікаюся свого слова, бо превелебний єпископ Здик уже сказав його.

Після цих двох чоловіків чийсь голос вигукнув:

— Не забувайте сказаного про покарання і суд над посланцем!

— Не забувайте про суд! — гукнув ще чийсь голос.

— І покарання! — знову гукнув перший голос.

— Покарання, покарання! — закричали численні голоси.

Здик на те вдарив по дзвону й мовив:

— Дотримуйтеся порядку! Ті, хто проти Вітіко, вже висловились. Ті, хто за Вітіко, теж висловились. Якщо записався ще хтось, хай говорить. Бене, оголоси.

Бен підвівся і мовив:

— Прошу тих, хто ще записаний, говорити.

Ніхто не підвівся.

Тоді Бен запитав:

— Є ще записані, що хочуть виступати?

Відповіді не було.

Тоді Бен заговорив утретє:

— Отже, виступи про князевого посланця скінчилися.

Бен сів, і тепер до дзвона підійшов Здик, тричі вдарив по ньому, а коли всі вже дивилися на нього, заговорив:

— Оскільки виступи з приводу перешкоди, яка сталася на нашому з'їзді, скінчилися, я закликаю з'їзд ухвалити постанову. Я кажу: кожен, хто дотримується моєї думки, що задля миру і порятунку країни цього посланця можна допустити, нехай підтвердить це, подавши знак: підведеться зі свого місця.

Здик і далі стояв коло дзвона і дивився на збори.

Єпископ Сильвестр підвівся і випростався. Підвелися абат із Кладрубів, абат із Бржевнова, абат із Вілемова, абат із Сазави, Оттон, старший священик Праги, Гуґо, старший священик Вишеграду, священик Даниїл та інші священики, старий Любомир, старий Вшебор, військовий проводир Сміл, Дівіш, старий жупан із сивим і білим, мов сніг, волоссям; військовий проводир Бен, а після нього ще багато інших чоловіків, Юрик, Бартоломеус, Божебор і знову багато інших чоловіків, зокрема й численні молодики в останніх рядах: Велислав і син Начерата, а також Каста, що в лісі коло Чинова мав на шапці смугасту соколину пір'їну. Зрештою більша частина зборів стояла коло своїх місць, і Здик, єпископ Оломоуцький, вигукнув:

— Я закликаю всіх глянути навколо й пересвідчитись, що більша частина зборів погодилася з моєю пропозицією. Писар запише це на пергаменті.